

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Studijní program: magisterský

Kombinace: Učitelství pro 1. stupeň základní školy

**PROBLEMATIKA ŠIKANY A JEJÍ PREVENCE
NA 1. STUPNI ZŠ**

Problems of the bullying and its prevention at the elementary
school

Die Problematik der Schikane und ihre Vorbeugung in der
Grundschule

Autor:

Vendula BALATKOVÁ

Podpis:

.....

Adresa:

Boženy Němcové 3665

466 04 Jablonec nad Nisou

Vedoucí práce: PaedDr. Jitka Mikešová

Počet

stran	slov	grafů	tabulek	pramenů	příloh
72	12062	32	33	17	3

V Liberci dne: 7. 4. 2006

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ
461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.: 485352515 Fax: 485352332

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Vendula BALATKOVÁ
adresa: B. Němcové 3665, Jablonec nad Nisou
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň ZŠ
Název DP: Problematika šikany a její prevence na 1. stupni ZŠ
Název DP v angličtině: Problems of bullying and its prevention at the elementary school
Vedoucí práce: PaedDr. Jitka Mikešová
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2006

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 30.1.2006

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum:

Podpis:

PROHLÁŠENÍ

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Autor:

Vendula BALATKOVÁ

Podpis:_____

Adresa:

Boženy Němcové 3665
466 04 Jablonec nad Nisou

Datum: 7. 4. 2006

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych poděkovat paní PaedDr. Jitce Mikešové za její odborné rady a za vedení mé diplomové práce. Poděkování patří i ředitelkám základních škol v Jablonci nad Nisou, Mgr. Miluši Halamové, Mgr. Janě Tomešové a Mgr. Marcele Rousové, za umožnění provedení výzkumu, jehož výsledky jsou uvedené v praktické části diplomové práce.

Balatková Vendula

DP-06

Ved. DP: PaedDr. Jitka Mikešová

PROBLEMATIKA ŠIKANY A JEJÍ PREVENCE NA 1. STUPNI ZŠ

Resumé:

Diplomová práce se zaměřuje na problematiku šikany a její výskyt na základní škole.

Teoretická část se zabývá pojmoslovím, historickým vývojem, nejčastějšími projevy, vývojovými stádii, možnostmi prevence a nápravy šikany.

Praktická část obsahuje výzkum, který ověřuje stanovené hypotézy. Cílem bylo porovnat výskyt a projevy šikanování mezi nižším a vyšším ročníkem 1. stupně vesnické a sídlištní základní školy.

Klíčová slova:

šikana, oběť, agresor, prevence, základní škola

Balatková Vendula

DT-06

Tutor: PaedDr. Jitka Mikešová

PROBLEMS OF THE BULLYING AND ITS PREVENTION AT THE ELEMENTARY SCHOOL

Summary:

The dissertation focuses on problems of bullying and its occurrence at basic school.

The theoretical part deals with terms, historical development, the most frequent manifestations, development phases, possibilities of prevention and rectification of bullying.

The practical part contains research, which verifies appointed hypothesis. The aim was to compare occurrence and manifestations of bullying between lower and higher year of the first part of the elementary school in the village and in the town.

Key words:

bullying, victim, aggressor, prevention, basic school

DIE PROBLEMATIK DER SCHIKANE UND IHRE VORBEUGUNG IN DER GRUNDSCHULE

Zusammenfassung:

Die Diplomarbeit konzentriert sich auf die Problematik der Schikane und ihr Vorkommen in der Grundschule.

Der theoretische Teil der Arbeit beschäftigt sich mit der Begriffsbestimmung, mit der historischen Entwicklung, mit den öftesten Äußerungen, mit den Entwicklungsstadien, mit Präventivmöglichkeiten und der Abhilfe der Schikane.

Der praktische Teil umfasst die Erforschung, die festgestellten beglaubigt. Als Ziel war es, das Auftauchen und Äußerungen der Schikane unter dem niedrigeren und höheren Jahrgang der ersten Stufe der Dorf – und der Stadtschule zu vergleichen.

Schlüsselwörter:

die Schikane, das Opfer, der Aggressor, die Prävention, die Grundschule

OBSAH

1. ÚVOD	8
 2. TEORETICKÁ ČÁST	
2.1 Historický vývoj	9
2.2 Agresivita	10
2.2.1 Příčiny vzniku agresivity	10
2.2.2 Varianty agresivního chování	11
2.2.3 Typy a formy agresivního chování	11
2.3 Pojem šikana	13
2.4 Definice šikany	13
2.5 Podstata a rysy šikany	15
2.5.1 Druhy šikanování	16
2.5.2 Nepřímé a přímé známky šikany	17
2.5.3 Známky šikany pro rodiče	18
2.6 Školní šikana	19
2.6.1 Příčiny a místa výskytu šikany ve škole	20
2.7 Zrod šikany a vývojové stupně šikanování	21
2.8 Charakteristika účastníků šikany	25
2.8.1 Typy agresorů (iniciátorů) šikany	25
2.8.2 Typy obětí šikany	27
2.9 Diagnostika šikany	27
2.9.1 Důvody k vyšetřování šikany	28
2.9.2 Varovné signály šikany	29
2.9.3 Strategie vyšetřování	29
2.9.4 Taktika vyšetřování	31
2.10 Následky šikanování	32
2.10.1 Následky šikany u obětí	32
2.10.2 Následky pro agresory	34
2.10.3 Následky pro ostatní žáky	34

2.11 Řešení a náprava šikany	34
2.11.1 <i>Metoda vnějšího nátlaku</i>	<i>35</i>
2.11.2 <i>Metoda usmíření</i>	<i>36</i>
2.12 Prevence šikany	38
2.12.1 <i>Druhy prevence šikany</i>	<i>39</i>
2.12.2 <i>Předpoklady úspěšného řešení šikany.....</i>	<i>39</i>
2.13 Šikana z právního hlediska.....	41
 3. PRAKTICKÁ ČÁST (VÝZKUM)	
3.1 Cíl a hypotézy	43
3.2 Oblast výzkumu.....	43
3.3 Metoda výzkumu.....	44
3.4 Zhodnocení výsledků jednotlivých otázek	46
3.5 Hypotézy výzkumu.....	65
3.6 Shrnutí výzkumu.....	69
 4. ZÁVĚR	70
 5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	71
 6. SEZNAM PŘÍLOH.....	72

1. ÚVOD

„Demokracie ve společnosti stojí a padá s rovnoprávností vztahů mezi jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva. V tomto smyslu je šikanování zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie.

Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jedince, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec. Jak to, že se naše k demokracii se hlásící společnost nezajímá o šikanování, které ji samotnou zevnitř destruuje? Možná odpověď je ta, že se dosud nevytvořily nebo jsou narušeny demokratické zpětnovazební mechanismy, které by měly onemocnění jednoznačně odhalit“. (Kolář, 2001, s. 17-18)

Proč jsem si vybrala právě toto téma?

Šikana patří v současné době mezi nejzávažnější negativní jevy. Nejedná se pouze o jev, který je spojený se školou. Můžeme se s ní setkat jak ve škole, tak i v rodině, v dětském domově, v diagnostickém či výchovném ústavu, sportovním klubu, ve vězení, v armádě, v zaměstnání aj.

Ve své práci jsem se zaměřila na šikanu mezi dětmi 1. stupně základní školy, neboť epidemie šikany ve školách neustále narůstá, ale také agresivita mezi dětmi se kousek po kousku posouvá až k dětem předškolního věku. O šikaně se totiž ví, mluví, ale nikdo si nedokáže připustit, že by se vyskytla zrovna u nich na škole. V nejhorších případech dochází k vážným poškozením zdraví až k sebevraždám obětí. I přes tyto alarmující události se výskyt šikany někteří ředitelé na svých školách snaží zakrýt, aby nebyla „pošramocena“ dobrá pověst školy.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Historický vývoj

Šikana ve škole je zřejmě stejně stará jako škola sama, neboť vždy docházelo k přestupkům, že „silnější“ ubližovali „slabším“. Příklad tzv. křtících praktik ukazuje, že školní šikana není záležitostí poslední doby, ale že k projevům šikanování docházelo již v minulých dobách.

„Křtící“ praktiky na dřívějších školách

Co se týká šikany, docházelo k ní již před staletími na internátech, kde starší a silnější žáci hrubě zacházeli s mladšími, slabšími a nezkušenými nováčky. Tzv. pennalismus či fagging býval prováděn na univerzitách už od 17. století. Jednalo se o tzv. „přijímání“ členů do okruhu členů starších. (Bendl, 2003, s. 15)

Oproti dřívější době, vykazuje dnešní šikanování některé znaky, které jsou alarmující. Jde především o narůstající počet případů šikany, snižování věkové hranice agresorů, zvýšenou brutalitu, agresi a rafinovanost šikany. Oproti minulým dobám se nyní stále více začíná mluvit o šikanování učitelů ze strany žáků. Děti a mladiství často dovedou málo energetickému pedagogovi, který je navíc ještě k tomu neobratný v jednání s lidmi, doslova znechutit učitelské povolání a znemožnit ho před spolužáky či vlastními kolegy. Je známo několik případů, kdy učitelé z těchto důvodů opouštějí školu. (Bendl, 2003, s. 16)

Vědecká diskuse o šikaně začala až v roce 1969 ve Skandinávii, přestože psychologové zkoumali, co se ve škole děje, už od začátku století.

V sedmdesátých letech definoval Olweus šikanu jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny agresorů proti jedinci nebo malé skupině obětí.

Říčan (1995, s. 19) ve své knize uvádí, že „pojmenovat věc pravým jménem a podrobit ji výzkumu bylo do roku 1989 těžko možné – nebylo možné oficiálně připustit, že se na socialistických školách něco takového děje“. Teprve v posledních

letech byl zahájen výzkum a něj navazující akce Bílého kruhu bezpečí, jejímž cílem je ochrana obětí šikany.

2.2 Agresivita

„O dětech a mládeži se dnes říká, že jsou silně orientovány pouze na sebe a že jsou stále agresivnější.“ (Portmannová, 1996, s. 11)

„Agrese je násilný způsob dosahování cíle. Bývá prostředkem k uspokojování osobně významných potřeb. Sklon reagovat agresivně se zvyšuje, když člověk v některé oblasti silně strádá anebo má pocit, že se situace strádání trvá už příliš dlouho. Příkladem může být situace dítěte z velmi dobře situované rodiny, jehož agresivita je výrazem pocitu osamocení a neschopnosti zbavit se ho přijatelnějším způsobem.“ (Vágnerová, 1995, s. 42)

„Agresivní chování lze definovat jako porušení sociálních norem, omezující práva a narušující integritu živých bytostí i neživých objektů. Jde o symbolické nebo reálné omezování, poškozování a ničení.“ (Vágnerová, 1999, s. 266)

Agresivitu dětí rozvíjí násilí v televizi, kde jsou vysílány různé násilné činy či vraždy. Čím delší čas bude dítě před televizní obrazovkou trávit, tím se zvýší pravděpodobnost, že se bude chovat násilně. Dívky jsou televizí ovlivňovány mnohem méně než chlapci.

Televize mění způsob, jakým vnímá jedinec svět, především otupuje citlivost. Čím více násilných činů dítě v televizi opakovaně zhlédne, tím méně poté lituje oběti. (Antier, 2004, s. 71-72)

2.2.1 Příčiny vzniku agresivity

U člověka existují vrozené dispozice k agresivnímu chování. Sklon k agresivnímu chování není závislý jen na dědičných dispozicích, ale rozvíjí se učením.

Děje se tak v rodině, kde dochází k pozitivnímu posilování agresivních projevů dítěte (dítě si potvrzuje užitečnost agresivního chování – něco jím získalo a nebylo potrestáno) a k učení nápodobou (dítě dělá to, co vidí u ostatních, zejména u těch, kteří jsou pro ně důležití).

2.2.2 Varianty agresivního chování

Člověk může reagovat agresivně, pokud v některé oblasti silně strádá nebo má pocit, že nepříznivá situace trvá už příliš dlouho. Agresivní chování může být tedy reakcí na neuspokojení různých potřeb.

Agresivitu také zvyšuje omezení osobního teritoria. Každý člověk si občas potřebuje někam „zalézt“, nebýt nikým rušen a dělat si, co chce.

Velmi běžnou je agrese užitá v obraně. Člověk se cítí ohrožen, a proto se brání. Podnětem k agresivním projevům je strach ze ztráty, nebo jím může být i vztek a rozhořčení nad nehorázností útočníka.

Agrese může fungovat také jako kompenzace (jako zdroj náhradního uspokojení). Jedná se např. o vandalismus nebo nemotivované násilí na jiných lidech. Tím, že člověk někoho jiného ovládá, získává uspokojení a cítí se být mocný. Proto dochází k šikaně, týrání apod. (Vágnerová, 1999, s. 271)

2.2.3 Typy a formy agresivního chování

Následující výčet příkladů může jednotlivci přiblížit, co je vlastně šikanování.

Fyzická agrese

Při tomto typu agrese je oběť vystavena hromadnému kopání, ranám pěstí do obličeje a do břicha, fackování, bolestivému píchání tužkou či jinými ostrými předměty, lepení žvýkaček do vlasů, dušení ručníkem apod.

Slovní agrese

Při slovní agresi je často oběti vyhrožováno násilím, a to i nepřímým např. po telefonu. Vysmívají se slabostem a handicapu oběti, jejím chybám, neúspěchům a trápením.

Nadávají oběti a vtipkují na její úkor, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a urážejí její rodinu.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

Agresoři si přivlastňují nejrůznější věci oběti (plné penály, kalkulačky, hodinky ...), berou oběti peníze, ničí a trhají jí oblečení, oběť je agresory donucena „půjčit“ svačinu aj.

Násilné a manipulativní příkazy

Oběti je agresory přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády. Oběť je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly. Agresorům musí oběť odevzdávat svačiny, půjčovat jim peníze, či platit (výkupné) apod.

Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

Když si oběť přisedne ke stolu při obědě, všichni si štitivě odsednou jinam atd. Oběť spolužáci ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší. Agresoři oběť pomlouvají, nadávají jí, zlomyslně ji osočují a jsou na ni sváděna provinění, kterých se nedopustila.

Způsoby šikanování se bolestivě dotknou každého. Největší problém je však v tom, že se dějí většinou skrytě v nepřítomnosti pedagoga. Větší naději pro rozpoznání šikany nám dávají tzv. varovné signály, jako je např. posměch (na adresu dítěte), kritika dítěte, příkazy od jiných dětí, honění, strkání (oběť neoplácí), rvačky (v nichž je jeden zřetelně slabší) aj. Tyto signály bychom neměli podceňovat a vždy je raději prověřit.

Vnější pohled na šikanování nám slouží při zachycení alarmujících nebo nepřímých varujících signálů k rychlému orientačnímu posouzení dané situace. Nejprve se opřeme o nejvíce zřetelné projevy násilí a poté posoudíme, zda jsou přítomny významné znaky šikanování jako jsou: *záměrnost, opakování, nepoměr sil a samoučelnost agrese*. Pro účinnost však pouze tento vnější pohled nestačí. Vyšetření i náprava vyžadují znalosti vnitřního rozměru šikanování. Pokud mu porozumíme, můžeme získat vnímavost k varujícím signálům. (Kolář, 2001, s. 28-31)

2.3 Pojem šikana

Slovo šikana, jak uvádí Pavel Říčan (1995, s. 25), pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů atd.

Pojem šikana se běžně spojuje s nešvarem, který je typický pro armádu, vězení, učňovské internáty, ale také pro základní školu.

Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí.

2.4 Definice šikany

Šikanu definuje (Bendl, 2003, s. 26) jako „fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří *slovní agrese* (urážky, pomluvy, zesměšňování), *fyzická agrese* (bití, týrání, ohrožování zbraní), příkazy, krádeže a ničení věcí.“

Vágnerová (1999, s. 283) definuje šikanu jako „násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.“

„Šikanování je fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 238)

Přední britští badatelé pracují v posledních letech s touto definicí. „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo.

Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“ (Říčan, 1995, s. 26; přeložila PhDr. Pavla Picková)

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“ (Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování, 2001, s. 7)

Fontana (1997, s. 302) uvádí, že „šikanování je úmyslná snaha získat psychologickou nebo společenskou a hmotnou výhodu nad jinými jedinci prostřednictvím ubližování, hrozeb, výsměchu a zastrašování.“

Zajímavé jsou i rozdíly mezi pohlavími. Šikana mezi dívkami byla sice také zaznamenána, ale jen výjimečně. U žen jsou častější sklony k ochraně napadnutého. Někdy je to u žen vysvětlováno menší tendencí k agresivitě a větší schopností empatie. Pravděpodobná je i menší závislost na skupině a menší sklon přizpůsobit se nepsaným tradicím daného typu. (Novák, Capponi, 1996, s. 46)

Bylo zjištěno, že zhruba v 60 procentech případů, kdy je šikanováno děvče, je agresorem chlapec nebo skupina chlapců. Není sice prokázáno, že chlapec, který šikanuje dívku, se tak připravuje na znásilňování v budoucnosti, ale může to být velmi pravděpodobné. Případy, kdy dívky šikanují chlapce, jsou výjimečné (Říčan, 1995, s. 27)

Šikanování probíhá jak ve škole, tak i mimo ní a může postihnout dítě každého věku, od počátku až do konce školní docházky. Pokud vezmeme v potaz i méně významné případy, bývá alespoň jednou šikanováno 68 % dětí. Mezi trýzniteli je třikrát více chlapců než děvčat.

Šikanování mezi dívkami bývá skrytější než mezi hochy, neboť spočívá spíše ve vylučování ze skupinových činností, v ignorování a šíření pomluv. (Fontana, 1997, s. 302)

2.5 Podstata a rysy šikany

Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoliv prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Agresorův záměr nespočívá např. v odcizení věcí pro jejich hodnotu nebo pomstu, ale v uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.

Šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím nebo jeho hrozbou. Může nabývat fyzických či psychických forem. Podstatné však je, že se to děje úmyslně.

Z právního hlediska, jak zmiňuje ve své knize Kolář, uvádí právník Oldřich Chotěra, že se používá pojmu šikana jako synonyma pro „úmyslné jednání, které útočí na jeho lidskou důstojnost.“ (Kolář, 1997, s. 118)

K podstatným rysům šikany bývají řazeny:

- ***nepoměr sil mezi agresorem a obětí***
 - agresor bývá většinou fyzicky vyspělejší a této převahy zneužívá vůči oběti, která bývá ve většině případů slabší
 - agresor může také napadat oběť, která je po psychické stránce méně odolná a tím se pro něho stává snadnou kořistí
- ***skutečnost, že agrese je cílem jednání***
 - zde je cílem agresora dominance (převaha) nad obětí, která je realizována právě agresí
 - agrese zde není prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku, ale samotným cílem jednání

▪ **opakování agrese**

- ve většině případů se jedná o opakovanou agresi jednotlivce nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí

2.5.1 Druhy šikanování

Michal Kolář (2001, s. 32) člení projevy šikanování na:

- 1) přímé a nepřímé
- 2) fyzické a verbální
- 3) aktivní a pasivní

Kombinacemi těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování (tabulka).

Osm druhů šikanování Příklady projevů

Tabulka č. 1

Fyzické přímé aktivní	<i>Útočníci oběť věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují.</i>
Fyzické aktivní nepřímé	<i>Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.</i>
Fyzické pasivní přímé	<i>Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).</i>
Fyzické pasivní nepřímé	<i>Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).</i>
Verbální aktivní přímé	<i>Nadávání, urážení, zesměšňování.</i>
Verbální aktivní nepřímé	<i>Rozšiřování pomluv. Patří sem i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.</i>
Verbální pasivní přímé	<i>Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.</i>
Verbální pasivní nepřímé	<i>Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.</i>

2.5.2 *Nepřímé a přímé znaky šikany*

Nepřímé (varovné) znaky šikanování svědčí o tom, že by mohlo být dítě šikanováno.

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

(Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízrůbovací konflikty nejsou vzácností!)

Přímé znaky šikanování, které se dějí ve škole v přítomnosti učitele, nám dávají zřetelně najevo, že je dítě šikanováno.

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, nebo pohrdavým tónem.

- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

(Říčan, 1995, s. 49)

2.5.3 Známky šikany pro rodiče

Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.

- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

(Říčan, 1995, s. 50)

2.6 Školní šikana

V souvislosti se šikanou nastává řada problémů. Mnohdy můžeme jen těžko určit hranici mezi nevinným škádlením a šikanou.

Učitelé se učí poznat šikanu. Hranice mezi legrací a násilím je velmi tenká. Je posmívání se spolužákovi za to, že má každý den pěkně zabalenou svačinu od maminky nebo legrační boty, ještě škádlení, nebo už jde o šikanu? Rozeznat to od sebe je podle odborníků těžké. Mnozí si totiž šikanování spojují pouze s brutálním fyzickým násilím.

Základní rozdíl mezi škádlením a šikanou je podle odborníků v tom, že škádlení by měla být zábava pro obě strany. Při zábavě někdo někoho zraní, pocítí lítost a omluví se mu. U šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit. Má z toho radost, neomluví se a své chování opakuje. (Pavla Kubálková, MF Dnes 22. 2. 2006)

K typické situaci dochází, když učitel přistihne peroucí se žáky, kdy jeden ubližuje druhému. Agresor, který spatří pedagoga s klidným výrazem pronese: „Paní učitelko, my jen tak blbnem. To je legrace.“ Oběť a vděčné žákovské publikum poslušně přitakají.

2.6.1 Příčiny a místa výskytu šikany ve škole

Pod příčiny šikanování se také řadí osobnostní rysy obětí a agresorů a nejrůznější podmínky týkající se buď okolního prostředí, ve kterém se škola nachází (sociální, kulturní), nebo přímo prostředí uvnitř školy (architektura, klima školy, složení žactva).

Podhoubí šikany spočívá nejen v osobnostních rysech šikanujícího a jeho oběti, ale i v lhostejnosti okolí (diváci, „mlčící skupina“) a sociální atmosféře. K jejímu vzniku přispívá řada faktorů, jako jsou např. nepreventivní prostředí (nevhodné klima sociální skupiny), absence výchovného vedení aj.

K šikanování dochází jak cestou do školy, před školou (před vpuštěním žáků do budovy), ve škole, tak cestou ze školy.

Šestiletá Andrea se denně vracela domů s modřinami. Tomu, že je obětí šikany, nikdo nechtěl věřit. Rodiče předali celou věc policii a ta po pětiměsíčním vyšetřování vynesla verdikt. Skutečně šlo o šikanu.

Utrpení holčičky trvalo několik měsíců. Dívka není zdaleka jediná, kterou šikana postihla už v tak malém věku. (Zdeňka Kuchyňová, MF Dnes 2.12. 2004)

Uvnitř budovy dochází k šikanování nejčastěji před první hodinou, o přestávkách, ale i při vyučování. Nejčastějšími místy, kde k šikaně uvnitř školy dochází, jsou: šatny, WC, různá zákoutí chodeb, jídelna a školní pozemek.

Účinnost programů zaměřených proti šikanování uvnitř školy je tím vyšší, čím kvalitnější je dohled učitelů a ostatních pracovníků školy. Spoustu projevů šikany učitel nevidí, protože si agresori vybírají pro trýznění svých obětí místa, která jsou pokud možno mimo dosah učitelů, nebo místa, kde se učitel těžko orientuje (např. při velkém shluku dětí).

Učitelské noviny uvádějí, že v jedné ze škol v Rakovníku byly zavedeny kamery, které hlídají vchody do budovy a chodby uvnitř školy. Jednak ze školy vymizelo ničení věcí na chodbách, ale také to má na žáky výchovný vliv. Více se totiž ve škole kontrolují a korigují své chování.

O zavedení kamer do třídy ale neuvažují, neboť by to prý mohlo vadit učitelům při jejich práci. Ředitel uvádí, že na hospitaci si raději dojde osobně, než by vyučovací hodiny sledoval na kameře. (Radmil Švancar, Učitelské noviny, 8. 6. 2004)

Zobecnění příčin šikany lze postavit takto:

Tabulka č. 2

Tlak kolektivu	<i>Jedinec je nucen, aby se choval, jak se očekává; např. chlapec, aby byl mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nebál se rány a v případě potřeby ji dovedl dát.</i>
Touha po moci	<i>Přání ovládat druhého ať už za účelem prospěchu z vlastní pozice (nabytí hmotné věci, peněz...) či uspokojení vlastního ega nebo samotný „pocit moci“ – její „chuť“ a dobrý pocit, je-li nám někdo vydán na milost a nemilost.</i>
Motiv krutosti	<i>Vidět někoho trpět působí jedinci potěšení (nejedná se vždy o čistě deviantský sadismus).</i>
Zvědavost, experiment	<i>Týrání funguje jako pokus: Jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach a kam až mohou vést hranice ponížení?</i>

2.7 Zrod šikany a vývojové stupně šikanování

Šikanování se postupně stává kolektivní zábavou a nabaluje na sebe další a další aktéry, ať už z jejich strachu z neuposlechnutí nebo z jejich sympatie k trápení druhého.

Šikana se vyvíjí a nátlak agresorů se časem stupňuje. Zprvu se jedná pouze o maličkosti, které se rázem mohou zvrtnout až v závažné formy šikanování. Začíná to např. urážlivým oslovením, pokračuje nadávkami, strkáním, podrážením nohou, rány, rvačkami až lynčováním. (Bendl, 2003, s. 29)

Velmi výstižně tento proces šikanování, jak uvádí Bendl, charakterizují Kopányová - Matula, když hovoří o posunu dětského šikanování od psychotraumatizace (posměchu) až k fyzickému týrání.

Při projevech šikany je důležité si uvědomit, že se jedná o onemocnění celé skupiny a ne pouze o záležitost mezi agresorem a obětí. Kolář, který hovoří o šikaně jako o chorobě, dělí vývoj onemocnění celé skupiny do pěti stádií.

První stádium – zrod ostrakismu

Šikanování se může objevit téměř v každé skupině. Kázeň v takovéto skupině bývá dobrá a iniciátory šikany bývají většinou obyčejné děti (žádní nemocní sadisté). Z jakého důvodu se tedy v takto „zdravých“ skupinách šikana vyskytuje? Kolář tvrdí, že v každé školní třídě se velmi rychle vykrystalizují při „hře se strachem“ děti, které jsou nejméně vlivné a nejméně oblíbené. Jedná se o tzv. outsidersy, obětní beránky aj. (Bendl, 2003, s. 30)

Kolář (2001, s. 36) uvádí, že „jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván.“ Ostatní ho odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod.

Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a skrývá v sobě riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stádium – fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Zárodečný stupeň šikanování (ostrakismus) může přerůst do dalšího stadia. Kolář hovoří v publikaci „Skrytý svět šikanování ve školách“ o třech častých příčinách, kdežto v publikaci „Bolest šikanování“ o dvou častých příčinách, které ovšem předchozí tři body obsahují. Pro lepší přehlednost zvolím první publikaci.

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako jeho ventil. Spolužáci si jejich prostřednictvím odreagovávají své nepříjemné pocity, které vycházejí např. z plánované těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že je chození do školy obtěžuje. V tomto případě dochází k přitvrzování manipulace a začíná se objevovat subtilní fyzická agrese.
2. V mimoškolních podmínkách, kdy spolu žáci tráví spoustu času a mají možnost vytváření hlubších vztahů, jako např. na horách, na výletech, v přírodě aj. Pro zvládnutí své nejistoty, nebo „přežití“ nezáživného programu vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího žáka.
3. Pokud se v jedné třídě sejde několik výrazně agresivních a asociálních dětí, tak v rámci své „přirozenosti“ používají násilí pro uspokojování svých potřeb. Zážitek, jak chutná moc, když biji a týráš někoho slabšího, může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran a následovně začínají své agresivní chování opakovat. Velmi nepříznivou situací také je, když násilí praktikuje na oběti vůdce za účelem pobavení svých obdivovatelů. (Kolář, 1997, s. 33)

Třetí stádium – klíčový moment → vytvoření jádra

Pokud se manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců nezabrání, utvoří se skupinka agresorů tzv. *úderné jádro*. Tito agresori začnou spolupracovat a systematicky (ne náhodně) šikanovat nejvhodnější oběti, kterými jsou převážně nejslabší jedinci (jedná se o tzv. „osvědčené“ objekty ostrakizování). (Bendl, 2003, s. 31)

Jestliže se nevytvoří nějaká silná pozitivní podskupina, potom tažení agresorů za mocí může nerušeně pokračovat. Podle Koláře (2001, s.39) je však výskyt silných podskupin slušných žáků velmi ojedinělý, neboť slušní žáci většinou respektují pravidla, že se „nebonzuje“, a tak vlastně nepřímo umožňuje bujení choroby.

Čtvrté stádium – většina přijímá normy agresorů

Pokud není ve skupině nějaká silná férová podskupina, činnost jádra agresorů může nerušeně pokračovat dále. Normy tyranů jsou většinou přijaty a stávají se nepsaným zákonem. V této době nabývá neformální tlak ke konformitě obrovských rozměrů a málokdo se mu dokáže postavit.

Poté dochází ve skupině k šokující přeměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka je navenek zachována, ovšem namísto podpory organismu svým fungováním ho zevnitř rozkládá a ničí.

U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity (druhé já), která je zcela poplatná normám vůdců. Věci hlášené pedagogy ustupují do pozadí. I mírní, hodní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě, pokud se např. podílejí na týrání spolužáka a činí jim tom uspokojení. (Bendl, 2003, s. 31)

Páté stádium – totalita neboli dokonalá šikana

Normy agresorů jsou v tomto stádiu přijaty nebo alespoň respektovány všemi, popř. téměř všemi členy skupiny. Dochází k tzv. „dobrovolnému rozdělení skupiny na otrokáře a otroky. Otrokáři využívají na otrocích vše, co je využitelné (od materiálních hodnot po jejich tělo, city, školní znalosti aj) . Otrokáři jim mimo jiné mohou způsobovat bolest a oni nejsou vůbec schopni odporovat a jakkoliv se bránit.

Brutální násilí se později ve skupině začíná považovat za něco normálního, popř. za výbornou legraci. Otroci řeší své utrpení únikem do nemoci, záškoláctvím, v nejhorších případech i pokusem o sebevraždu.

V tomto pátém stádiu je hrůzné to, že všichni členové skupiny, a to včetně týraných a terorizovaných žáků, přijmou normy šikany či je alespoň zcela respektují. (Bendl, 2003, s. 32)

2.8 Charakteristika účastníků šikany

Za hlavní protagonisty šikanování označujeme agresory (šikanující, útočníky) a oběti (šikanované, napadené). Mezi jednotlivými agresory i mezi jednotlivými oběťmi existují rozdíly.

Poněvadž je šikanování vždy záležitostí celé skupiny, je nutné zařadit i další účastníky, ať mají k šikanování přímý, nepřímý či neutrální vztah.

Bendl se ve své knize zmiňuje o členění účastníků šikany do čtyř skupin, které rozdělil autor Glover – Gough- Johnson- Cartwright.

Agresivní neoběti - šikanující

Agresivní oběti - šikanující, kteří jsou zároveň šikanováni

Pasivní oběti - pouze šikanovaní jedinci

Nezúčastněné osoby - jedinci, co ani nešikanují, ani nejsou šikanováni

(Bendl, 2003, s. 42)

2.8.1 Typy agresorů (iniciátorů) šikany

Jednotlivec (nebo skupina), který šikanuje, se označuje jako agresor (agresoři). Jde zpravidla o nadprůměrně fyzicky zdatného, silného, obratného jedince. Bývá necitlivý a bezohledný a za své chování se necítí být vinen. Svoji oběť klasifikuje jako méněcennou bytost, pro níž platí jiná pravidla a často přesouvá zodpovědnost za šikanu na oběť. Své agresivní chování zpravidla projevuje již od raného věku.

Rodiče agresorů bývají k agresivnímu jednání tolerantnější nebo jej podporují a sami ve výchově užívají tělesných trestů. Dětem chybí vřelý zájem o ně a dostatečné citové zázemí. Ohroženy jsou ale i děti z rodin plně zaměstnaných rodičů, kteří nemohou dětem věnovat dostatečnou pozornost.

Existuje však i nebezpečí, že se tlaku šikany poddá i docela obyčejný člověk. Svou roli tu sehrávají velmi silné davové fenomény, podle výzkumu také vliv médií a přemíra násilí v nich, která v člověku posiluje jeho slabá místa a může jej vyprovokovat k napodobování. Velký vliv má i společnost, ve které se uplatňují hodnoty na sebeprosazení, agresivitu, kde hodnota lásky a soucitu je potlačována.

V odborné literatuře jsou agresori rozdělováni do tří skupin:

(Kolář, 1997, s. 55-56)

Tabulka č. 3

první typ	<i>je hrubý, primitivní, impulzivní se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností</i>
druhý typ	<i>je velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu</i>
třetí typ	<i>je „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný</i>

Motivem k ovládnutí druhého může být splnění nějakého přání, získání věci, vynucení služby nebo výhody. Tato agrese není jen pro samotnou agresi, ale k získání určitého cíle – hovoříme o agresi chladné – instrumentální. Jiným motivem může být krutost, kdy agresor chce vidět oběť trpět (sadismus). Další možností je také zvědavost, kdy agresor chce vidět, jak se oběť zachová ve strachu, k čemu všemu se dá přinutit. Chce objevit slabé stránky oběti. Se zvědavostí souvisí i nuda a touha po stále silnějších zážitcích, po senzaci. K týrání bezbranného vede při nedostatku soucitu a mravních zábran prostá touha bavit se.

2.8.2 Typy obětí šikany

Obětí šikany se může stát za určitých okolností téměř každý. Rizikovější a ohroženější bývají většinou děti tiché, plaché, s nízkým sebevědomím, které jsou zvyklé se podřizovat. Jsou obvykle fyzicky slabé a neobratné. Může to být také dítě s nějakou předností jako přemýšlivost, přílišná zralost nebo s velmi vřelým vztahem k učiteli. Bývají to také často samotáři, kteří neumějí navazovat kontakty, jsou málomluvní nebo děti odmítající násilí a handicapované děti.

Obětí se může stát i ten, který se třeba jen nějak odlišuje. Napadenými se tak mohou stát i jedinci zkušenější a kompetentní, nekonfrontační, ne výrazně provokativní nebo autoritativní ve svých postojích, fyzicky zdatní, ve svém konání rozhodní.

Z toho byl vyvozen praktický závěr, že pro stanovení stupně připravenosti stát se obětí šikanování nejsou rozhodující pouze osobnostní vlastnosti či jednání oběti, ale existence a působení všech faktorů utvářejících situaci násilné interakce, tj. agresivní jednání pachatele, pasivní chování oběti a podmínky (zejména sociální klima lhostejnosti a nevšímavosti ostatních účastníků situace), v nichž k násilné interakci dochází. Při vhodné „konstelaci“ spouštěcích faktorů (a za mírného vlastního přispění) hrozí komukoli z nás.

2.9 Diagnostika šikany

Pokud chce pedagog úspěšně odhalit šikanu, musí být připraven na to, že se stane i laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Bude postupovat podle vyšetřovací strategie a taktiky. Také bude poskytovat ochranu a podporu oběti, která se často nachází v krajní nouzi.

Pedagog, který toto ví, se poté nenechá zmanipulovat ani obelhat, jako se stalo např. v uvedeném případě, kdy byl třídní učitel vícekrát varován psychoterapeutem, že dostal zprávu o tom, že konkrétní žák je pravděpodobně šikanován. Chlapec byl například viděn, jak stál u dveří třídy a plakal. Když se psychoterapeut zajímal, jak to dopadlo, pedagog odpověděl, že žák jakoukoliv šikanu popřel. A dodal: „Nic to nebylo“.

Jindy požádal psychoterapeut o posláání vytipované oběti po vyučování k němu do poradny. Nato telefonoval třídní učitel, že je to zbytečné, protože se žákem mluvil a ten odpověděl, že mu nikdo nikdy nic neudělal a že je vše v pořádku. Pokud se ale setkal psychoterapeut s takovými žáky, téměř vždy se mu potvrdilo podezření na šikanování.

Pedagog musí také počítat s tím, že pokud bude chtít úspěšně odhalit šikanu, bude se muset citově a časově angažovat. Jedná se o orientační rozhovor s obětí, ale i s žákem, který našel odvahu na zlo upozornit. Když poté pedagog zjistí, že se jedná opravdu o šikanu, nemůže vyřešení zvládnout během přestávky, ale měl by si vyhradit nejméně jednu vyučovací hodinu. Pokud tak neučiní, jeho snaha o úspěch napáchá s největší pravděpodobností více škody, než užítu. (Kolář, 2001, s. 108)

2.9.1 Důvody k vyšetřování šikany

Existují dva hlavní důvody, aby se šikanování začalo vyšetřovat. Jedná se o *přímo alarmující signály* a *signály nepřímě varující*.

Šikanování se v praxi vyšetřuje na základě nahodilého alarmu, který bývá nejčastěji způsoben:

- informací o podezření na šikanování od rodičů a to buď telefonickou nebo osobní.
- žádostí rodičů o vyšetření týrání dítěte
- nečekaným „provalením“ šikanování, jako např. učitel přijde do hodiny dříve a vidí, jak dva žáci šikanují svého spolužáka za nadšeného pokřiku ostatních; nebo agresori zraní svou oběť natolik, že se to nedá zakamuflovat
- reakcí oběti, či jejího kamaráda, kdy navštíví tajně učitele a vše mu vypoví, nebo mu napíše anonymní dopis, který mu nechají např. pod dveřmi kabinetu.

Alarmující signály

Tyto signály je zapotřebí záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků nebo vyvěšením informačních letáků, kde se žáci dozvědí, kde hledat pomoc.

Nepřímé varující signály

Zahrnují převážně nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání o pomoc. (Kolář, 2001, s. 109)

2.9.2 Varovné signály šikany

Mezi varovné signály šikany patří *skryté volání o pomoc* a *subtilní násilí a manipulace*.

Skrytého volání o pomoc si můžeme všimnout, když žák např. vchází do třídy společně s učitelem, či přijde pozdě do hodiny. Takové dítě většinou chodí všude poslední, o přestávkách často postává u kabinetu učitele. Dítě může být osamocené, bez kamaráda, většinou se s nikým nebaví. Může působit nešťastně, ustrašeně, většinou nechodí na hodiny tělesné výchovy a jeho prospěch se celkově zhorší.

Subtilním násilím a manipulací rozumíme, že je žák přehlížen, odmítán, izolován. Dítěti bývají dávány povýšené příkazy, kterým se snaží vyhovět, bývá často okřikováno a ostatními komandováno. Žáci se takovému dítěti smějí při neúspěchu např. u tabule, zahanbují ho různě negativně zabarvenými přezdívkami, pošťuchují ho a strkají do něj. (Kolář, 1997, s. 90)

2.9.3 Strategie vyšetřování

Cílem strategie vyšetřování je snaha zabránit prozrazení toho, kdo o šikaně informoval a tím ho ochránit před pomstou agresorů. Vyšetřování obětí a svědků, ale i agresorů, je realizováno tak, aby ostatní nevěděli, co kdo řekl.

Typy strategií

vzhledem k úrovni cílů

- strategie zmapování symptomů, vnějšího obrazu – jevové stránky
- strategie postižení vnitřního vývoje – konstelace postojů k šikanování

podle rozsahu vyšetřování

- *strategie globální* - speciální sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků
- *strategie lokální* - dílčí specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků

Budeme se zabývat strategií lokální a vnější.

Strategie vyšetřování má pět základních kroků:

- rozhovor s informátory a oběťmi
- nalezení vhodných svědků
- individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
- zajištění ochrany obětem
- rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Musíme nalézt odpovědi na následující otázky:

- kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí
- kdo je obětí i agresorem, popřípadě kolik je těchto „obojetných“ žáků
- kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů - kdo z nich je iniciátor a kdo je aktivní účastník šikanování
- co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem
- k jak závažným a manipulativním projevům došlo
- jak dlouho šikanování trvá

Výpovědi k jednotlivým otázkám je důležité zapsat a dát k důkaznímu materiálu. Musíme přesně vědět, jak šikanování probíhalo. Velmi důležitý je soupis hlavních typů agresorů. U jejich jmen si poznamenejme přesné údaje kdy, kde, jak a komu co udělali. Je to důležité pro úspěšné uplatnění metody vnějšího nátlaku, ale také jako ochrana před stížnostmi rodičů agresorů (někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu).

Velkou chybou je společné vyšetřování svědků a agresorů. Vždy je to bolestivé a nevýhodné pro oběť, proto se stává, že svou pravdivou výpověď později většinou odvolá. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu. Učitel nesmí nikdy přistoupit ke konfrontaci oběti s agresorem, i když ho rodiče agresorů k tomu často nutí.

Rozhovor s agresory je vždy posledním krokem ve vyšetřování. Musíme na ně být velmi dobře připraveni. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všechno zapřou a podezření vyvrátí nebo zpochybní.

Velmi důležité pro volbu taktiky je také věk žáků. Je velmi odlišné, jestli vyšetřujeme děti mladšího, nebo staršího školního věku. (Kolář, 2001, s. 113-114)

2.9.4 Taktika vyšetřování

Taktika vyšetřování se skládá ze čtyř částí. Jsou jimi *zahřívací předkolo*, *monolog*, *dialog* a *konfrontace*.

Zahřívací předkolo – navození určité atmosféry při rozhovoru s obětí a agresorem. U oběti se snažíme navodit pocit jistoty a bezpečí. S agresorem jednáme tak, aby měl pocit nejistoty, napětí, můžeme využít momentu překvapení a šoku.

Monolog – svědek či agresor vlastními slovy řekne, co se stalo, někdy se zaplete sám do svých lží.

Dialog – vyšetřovanému klademe otázky, po celou dobu je nutno udržet citové napětí – využití tzv. *přitlačení ke zdi* - agresorovi jsou nabídnuty polehčující okolnosti v případě, že se přizná, zároveň ho ujistíme, že při opakovaném šikanování bude nekompromisně potrestán.

Konfrontace - její vedení vyžaduje bedlivé pozorování verbálních i neverbálních projevů. Sledujeme vzájemné rozpory ve výpovědích, slovech, gestech atd., mezi svědky ale i mezi agresory, proto se nám vyplatí znát řeč lidského těla, která je pravdivější než slova a těžko se zastírá. (Kolář, 2001, s.118)

2.10 Následky šikanování

Skryté nebo pozdě odhalené šikanování poškozuje všechny členy skupiny. Kolář ve své knize (Kolář, 2001, s. 99-100) uvádí čtyři hlavní destruktivní účinky.

Poškození fyzického a psychického zdraví obětí

Šikanování způsobuje obětem psychické a fyzické utrpení. Poškozuje dlouhodobě, ale někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. V pokročilém stádiu ohrožuje i život oběti.

Fixování antisociálních postojů u agresorů

Účinek na iniciátora a aktivní účastníky šikany je také vážný. U agresora, který je ponechán svému „nutkavému“ osudu, se projevují antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. Nikdo mu totiž nedal najevo, co nesmí dělat, co je chráněnou sférou druhého člověka.

Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny

Nepřímí účastníci šikany, kteří jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou konfrontováni s faktem, že se s tím nedá nic dělat, že autority nejsou schopny zajistit slabým ochranu a bezpečnost. Potom také podobným způsobem přistupují k násilí ve svém budoucím životě.

Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku

Skupina, která je přemožená „virem“ šikanování, zcela ztrácí výchovnou funkci, jakou má skupina zdravá. Výukový efekt je zde pak minimální.

2.10.1 Následky šikany u obětí

Nejhorší následky má šikana na oběti. Následky poškození závisí na tom, zda bylo šikanování krátkodobé či dlouhodobé. Jedinec nese následky na duševním a tělesném zdraví po celý život.

Tragické je, pokud dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi.

Kolář dělí následky šikany u obětí na *počáteční* a *pokročilá* stádia, kdežto Bendl to rozvádí podrobněji, dělí následky šikany u obětí na: *ohrožení somatického a psychického zdraví, dnešní oběti jako budoucí pachatelé násilí, náchylnost obětí šikany k neetickému chování a kumulovaný efekt*.

Ohrožení somatického a psychického zdraví

Zde dochází k ohrožení jak somatickému (těžké ublížení na zdraví, sebevražedné jednání), tak psychického zdraví. K psychickým důsledkům patří zvýšený sklon k úzkostnosti, depresivní ladění, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost. K somatickým projevům se řadí poruchy spánku, svalová tenze, snížená imunita, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody.

Posttraumatická stresová porucha je stav dospělého, dospívajícího či dítěte, kteří prožili nebo se stali svědky události, jejíž součástí bylo možné ohrožení na životě, případně těžké zranění. Může se objevit s odstupem šesti a více měsíců od traumatizující události.

Příčinou změn je dlouhodobý stres, který způsobuje poruchy učení a paměti, což komplikuje úspěšnost školní docházky.

Dnešní oběti jako budoucí pachatelé násilí

U dítěte, které bylo obětí násilí, je vyšší pravděpodobnost, že bude v období dospívání a dospělosti pachatelem násilí.

Náchylnost obětí šikany k neetickému chování

Šikanovaní žáci jsou více náchylní k neetickému chování než žáci, kteří nejsou obětí šikany. Učí se tomu, že autorita je nemůže nebo nebude chránit, že dospělí se bojí dětí a učí se mít také strach ze školy. Nejhorší je to, že se učí tomu, že se vyplácí zločin, protože vidí každý den jiné žáky, kteří kradou, perou se, odmítají dělat domácí úkoly aj. a přesto nejsou potrestáni.

Kumulovaný efekt

Kumulovaný neboli druhotný efekt znamená to, že kromě fyzické bolesti, pocitu ponížení a strachu začne oběť pociťovat, že je divná, zvláštní. Nakonec dojde k závěru, že je chyba skutečně v ní a převládne u ní pocit, že si takové zacházení vlastně zaslouží. (Bendl, 2003, s. 35-38)

2.10.2 Následky pro agresory

Nebezpečným následkem je možnost zafixování zkušenosti. Agresoři z řad dětí se později stávají členy pochybných part, v budoucnu pak zločineckých gangů a existuje velké riziko jejich budoucí kriminalizace. (Bendl, 2003, s. 39)

2.10.3 Následky pro ostatní žáky

Působení agresorů a jejich společníků má negativní vliv na přihlížející skupinu. Hovoříme o tzv. morální infekci, která zasahuje danou skupinu, ve které k šikanování dochází. Tato nákaza se rychle šíří a nakonec pohltí i nešikanované a nešikanující spolužáky, kteří začnou násilné chování k oběti schvalovat. Tímto se stávají aktivními spoluúčastníky šikanování. (Bendl, 2003, s. 39)

2.11 Řešení a náprava šikany

Vyšetřování, i když bylo úspěšné, se do určité míry prolíná s nápravou, ale nemá zásadnější vliv na změnu situace. Lze použít dvě odlišné metody. Jedná se o metodu vnějšího nátlaku a o metodu usmíření.

Obě tyto metody usilují tedy o zastavení šikanování a zabezpečení ochrany obětí. Cílem těchto metod je ovlivnění jednotlivců nebo určité podskupiny. Příčiny problémů neřeší a ani nemohou.

2.11.1 Metoda vnějšího nátlaku

Tato metoda je v praxi často používána a pedagogové na ni v boji proti šikanování sázejí. Záměr metody spočívá v tom, aby byli viníci přinuceni strachem a trestem k zastavení agresivního chování a dodržování oficiálních norem.

Aby bylo zajištěno bezpečí všem ohroženým, je zapotřebí zahrnout do metody tři součásti, které uvádí (Kolář, 1997, s. 101). Jedná se o individuální nebo komisionální pohovor, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochranu obětí.

Individuální nebo komisionální pohovor

Předpokladem pohovoru s agresory a jejich rodiči je úspěšné dokončení vyšetřování případu. Bez důkladné diagnostiky ztrácí jednání smysl a poté se z nepřipraveného rozhovoru stává fraška.

Komisionální pohovor může mít preventivně výchovný účinek. Ten je dán možností pracovat se skupinovou dynamikou a použít poměrně široké spektrum sankcí a trestů.

V praxi se osvědčila tato orientační posloupnost:

- seznámení rodičů s problémem
- postupné vyjádření všech pedagogů
- vyjádření žáka
- vyjádření rodičů
- rozhodování komise za zavřenými dveřmi
- seznámení rodičů a žáka se závěrem komise

Rodiče by měl s problémem seznámit člověk, který případ vyšetřil a má všechny potřebné poznatky k dispozici. Odkud získal informace, by neměl prozradit. Důležité je rodiče přesvědčit, že nechceme dítěti ublížit, ale pomoci mu. Zásadní chybou je ustoupit tlaku rodičů a prozradit zdroje informací nebo uskutečnit hromadnou konfrontaci s obětí. Vždy je možné rodičům nabídnout odvolání k nadřízeným a kontrolním orgánům.

Škola má k dispozici pro potrestání agresorů mimořádná opatření. Patří sem: napomenutí, důtka, podmíněčné vyloučení, snížení známky z chování, převedení do jiné třídy aj.

Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Další nezbytnou součástí této metody je informování žáků celé třídy o závěru výchovné komise. Pedagog má za úkol přesvědčit žáky o tom, že autority dokážou zajistit ochranu slabých před silnými a že jsou respektovány kázeňské normy školy.

Při pokročilých šikanách dochází často k tomu, že většina třídy je na straně agresora. V tomto případě pak vystoupení pedagoga vede pouze k podráždění skupiny a navození tendence projevit svoji nevoli obětem.

Pokud škola neseznámí žáky se závěry komise, nepřímým tím přiznává svůj nezájem a rezignaci.

Ochrana obětí

Důležitou součástí této metody je zajištění ochrany obětí. Po vyšetření šikany nelze ponechat oběť svému osudu, neboť šikanování může začít opět růst. Bezpečnost oběti může být posílena např. setkáváním pedagoga s upřímnými informátory, stanovením ochránců oběti, intenzivním sledováním situace včetně docházky oběti aj.

2.11.2 Metoda usmíření

Tato metoda se od předešlé podstatně liší. Sleduje se tu totiž vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Je zde zdůrazněno řešení problému, změna agresivního postoje, domluva a následné usmíření mezi aktéry šikanování. Potrestání se u této metody nekoná. Naopak nastupuje společné hledání nápravy, které je řízené. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním agresora, aby se vcítil do oběti, měl s ní soucit a pochopil její utrpení.

Tato metoda není naivní, je nutné však vědět, kdy ji použít, kdy má ještě naději na úspěch a kdy už může pouze ublížit nebo uškodit. Vždy tu ale existuje nějaké riziko, že se budou chtít útočníci pomstít. Při používání nedotažené metody se často stává, že jsou oběti tvrdě ztrestány za „bonzování“. Šikanování tedy pokračuje dále, i když byli viníci potrestáni. Oběť pak už raději mlčí, neboť má strach z další pomsty.

Tuto metodu lze použít u počátečních stádií šikany tj. u prvního a druhého stádia u dětí mladšího školního věku.

Při uplatňování této metody, jak uvádí (Kolář, 2001, s.128-130) bychom měli zachovat posloupnost těchto kroků:

- **Nejnutnější diagnostika – k vyšetřování použijeme:**

- rozhovor s informátory a oběťmi
- nalezení vhodných svědků
- individuální případně konfrontační rozhovory se svědky

- **Rozhovor s obětí**

Oběti vysvětlíme, že nápravu je možné udělat dvěma způsoby. První je potrestání a druhý společná domluva a usmíření. Potom společně zvažují o vhodném způsobu. Důležité je, aby učitel přesvědčil žáka, že za ním stojí a chce mu opravdu pomoci.

- **Rozhovor s agresory**

V této části vyšetřování zjistíme postoj agresora k dané situaci. Tento postoj lze ověřit např. použitím techniky nadeslaného dopisu oběti, čím zjistíme, jak pachatel chápe svou osobní vinu.

- **Společné setkání a hledání nápravy**

Kromě agresorů a obětí se usmíření účastní dle potřeby i další žáci. Když je to možné a zároveň v zájmu věci, pozveme žáky, kteří sympatizují s obětí a další pozitivní třídní autority.

Cílem tohoto setkání je společné hledání nápravy a usmíření. S žáky se přehrávají různé scénky, např. kde se stane agresor obětí. Poté se o tom společně diskutuje. Následuje omluva a vzájemné usmíření. Všichni předkládají návrhy pro nápravu a nakonec se domluví další setkání za přijatelnou dobu, na kterém se po stanovené době situaci posoudí.

2.12 Prevence šikany

Je možné zastavit epidemii šikan na školách? Kolář (2001, s.197) ve své knize píše, že to možné je. Měli bychom si ale uvědomit, že úspěšná léčba na nás klade jasné požadavky. Musíme mít dobrou metodickou výzbroj. Také je zapotřebí, aby odborníci připustili, že šikanování na školách je závažným problémem a vnitřně přijali za svůj úkol zabránit tomuto zlu.

Říčan (1995, s. 71) uvádí, že „prevence šikany je na místě tam, kde k ní doposud nedochází, resp. kde nebyla zpozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly.“

Nebezpečí šikany můžeme snížit uplatňováním některých zásad, které prospívají dětskému duševnímu a mravnímu vývoji a zároveň pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole. V současné škole jsou však tyto vztahy velmi zanedbávány. Každý se snaží prosadit svá přání, zájmy a uplatnit svou vůli. Často můžeme i říci, že probíhá boj o moc. Učitel by měl prosadit spravedlnost mezi dětmi, což znamená především ochranu slabších před silnějšími. Slabší jedinci (plaší, úzkostní, handicapovaní, méně výřeční, méně sympatičtí aj.) tzv. outsideři jsou často outsidersy proto, že nedokážou poskytovat citovou odezvu jako jiné děti. Učitelova orientace na outsidersy je tedy v jistém smyslu obětí. Pokud chce ale učitel předejít šikaně, je to právě ta obětí, kterou má přinést.

2.12.1 Druhy prevence šikany

Mezi možnosti, jak předcházet a čelit šikanování patří různá opatření, přístupy, zásady, metody a prostředky. Součástí preventivních opatření je informování žáků o linkách důvěry, včetně kontaktů, na které se mohou v případě potřeby obrátit. Rozlišujeme prevenci primární a sekundární.

Primární prevence

Uplatňuje se v případě, kdy k šikaně ještě nedošlo. Jde o harmonickou výchovu osobnosti dítěte. Děti, rodiče a veřejnost jsou informováni o šikaně. Účinnými prostředky této prevence jsou např. celoškolské setkání, školní parlament aj. Jak uvádí Bendl (2003, s. 78) „nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity“.

Sekundární prevence

Uplatňuje se v situacích, kdy už k šikaně došlo. Zde musí být použita taková nápravná opatření, aby se problémy už znovu neobjevily. Mezi tato opatření řadíme včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči oběti, jednání s rodiči agresora a komunikace s ostatními rodiči a s kolektivem třídy), včetně výchovné práce s agresory (postihy, tlumení agresivních sklónů, pochvala za zvládnutí impulzivitu v provokující situaci, zaměstnání vhodnou činností). (Bendl, 2003, s. 78)

2.12.2 Předpoklady úspěšného řešení šikany

Pokud chceme šikaně úspěšně čelit, musíme vytvářet vhodné podmínky, respektovat určité zásady a používat odpovídající metody s ohledem na danou situaci.

Základní předpoklad pro úspěšný boj proti šikaně je *připustit si možnost jejího vzniku a existence na škole, kde působíme*. Dalším předpokladem je *odvaha obětí a ochota okolí oznamovat na příslušná místa jednotlivé incidenty*.

Důležitým opatřením proti šikanování je přesvědčit žáky, aby šikanu oznámili a mohlo dojít k zákroku, který by toto antisociální chování zastavil.

Předpokladem je také *pečlivý záznam všech případů šikany* a další sledování. Toto může později posloužit jako důkazní materiál proti agresorům. Dalším předpokladem je *odborná znalost učitelů, vychovatelů a ostatních pedagogických pracovníků v oblasti prevence a řešení šikanování*. Znalosti může být dosaženo samostudiem odborné literatury, nebo formou seminářů či přednášek od pedagogických center aj.

Učitelé by se tak měli vyvarovat při práci se šikanou, jak uvádí (Bendl, 2003, s. 79), těchto hrubých pedagogických chyb.

- nebrání šikany na vědomí („Nežaluj!“)
- podceňování závažnosti následků šikany (pro oběť, agresora, kolektiv)
- přenesení odpovědnosti na oběť („Nemáš provokovat!“)
- konfrontace s agresorem bez dostatku přesných a ověřených informací
- přímá konfrontace agresora a oběti (někdy dokonce před třídou)
- odsouzení šikanujícího, nikoli jeho chování
- ustoupení agresorovi na úkor oběti nebo celé skupiny

Pokud se učitelé vyvarují těchto chyb, tak je to předpoklad úspěšné práce se šikanou.

K dalším předpokladům úspěšného řešení šikany patří *autorita učitele*. Říčan (1995, s. 76) považuje podporu autority učitele za součást prevence šikany. K posílení autority učitelů může přispět podpora rodičů, ale také nestřídat učitele, aby dokázali porozumět všem žákům a dobře je poznali. I zastání se slabších a okamžité zakročení proti všem projevům šikany prospívá autoritě učitelů. Učitelé by měli držet spolu, hlavně v případě, kdy se to týká šikany.

Při odhalování šikany hraje důležitou roli důvěra k učiteli. Je totiž pravděpodobnější, že pokud žák učiteli věří, tak se mu spíše svěří se svým trápením. Pokud se učitelům podaří získat si u žáků důvěru, posilují tak svou autoritu a respekt.

Dalším důležitým předpokladem úspěšného vyrovnávání se s šikanou je *aktivní zapojení všech (i nepedagogických pracovníků) do prevence šikanování*.

Posledním předpokladem pro dosažení úspěchu v boji se šikanou je *systémový přístup*. Je to jediný způsob, jak vytvořit model ukázněné, nenásilnické školy. Znamená to zapojit do tohoto procesu každého, kdo má se školou něco společného.

V oblasti výchovy se nemůžeme spoléhat pouze na jednotlivá opatření jako přísný školní řád, posilování sebevědomí obětí, práci s agresory, ideovou výchovu, kooperativní učení, žákovskou samosprávu, výchovné poradenství, pomoc v krizových situacích, vrstevnickou pomoc, rodiče zapojené do chodu školy. Pokud na sebe nebudou tato opatření navazovat, potom nebudou sjednocena v logický a smysluplný systém a nemůžeme očekávat výraznou účinnost.

Je třeba změnit také školní klima a do jeho tvorby zapojit rodiče, další zainteresované osoby a instituce, širší společenství a místní komunitu.

Systémový přístup však nesmí být zanedbán, neboť šikana a boj proti ní je proces, který nemá konce.

2.13 Šikana z právního hlediska

V případech, kdy se projevy šikanování důsledně prošetří, co zatím bývá jen v ojedinělých případech, bývá šikana nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákona, neboť v souvislosti s ní často dochází k páchání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti.

Markantním případem je trestný čin omezování osobní svobody, kterého se dopouští každý, kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody. Pod tuto skutkovou podstatu lze zařadit různé formy šikany spočívající např. v zavírání obětí, jejím přivazování nebo nucení setrvávat na určitém místě.

Je-li oběť nucena násilím nebo pod pohrůžkou násilí k nějakým úkonům, jedná se ve většině případů o vydírání, kterého se dopouští ten, kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opomenul nebo trpěl. Nezáleží proto na tom, zda se jedná o skutečné fyzické násilí, nebo pouze o vyhrožování. S vydíráním úzce souvisí i trestný čin vzbuzení důvodné obavy. Tohoto deliktu se dopouští ten, kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu.

Násilné odebrání věci může být kvalifikováno jako trestný čin loupeže, které se dopouští ten, kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci. Není zde rozhodující, jak velkou hodnotu má tato cizí věc a trestní sazba za tento trestný čin stanoví trest odnětí svobody v trvání dvou až deseti let, při závažnějším způsobu trest ještě vyšší. Řada obviněných byla překvapena, že jejich jednání, při kterém násilím získali od spolužáka i malou částku peněz nebo věc malé hodnoty, byla kvalifikována jako trestný čin loupeže se všemi důsledky.

Sexuální formy šikanování mohou být kvalifikovány jako trestný čin znásilnění, pohlavního zneužívání nebo trestný čin kuplířství.

Pokud výsledkem jednání majícího charakter šikany dojde k újmě na zdraví, může se jednat o trestný čin ublížení na zdraví a v případech, kdy se jedná o úmyslné poškozování cizí věci, potom může být naplněna skutková podstata trestného činu poškozování cizí věci.

K tomu, aby byl pachatel postižen, je třeba, aby dosáhl věku 15 let. To však neznamená, že za určitých okolností nemohou být mladší postiženi jinak. Nejedná se samozřejmě o sankce ve smyslu trestního či přestupkového zákona, ale i umístění dítěte v ústavu může být v mnoha případech dostatečnou hrozbou a sankcí za jednání, které se vymyká běžnému chování. Ale ani rodiče pachatele šikanování nemusejí být zcela beztrestní a hrozí jim, pokud zanedbávají výchovu svých dětí, nebo vydávají byt i z nedbalosti osobu mladší 18 let nebezpečí zpustnutí tím, že jí umožňují vést zahálčivý nebo nemravný život, že budou obviněni z trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže. Z odpovědnosti nejsou vyjmuta ani školská zařízení v případech, kdy k projevům šikany dochází v jejich prostorách v průběhu vyučování. Na školském zařízení může proto rodič nebo zákonný zástupce šikanovaného dítěte požadovat náhradu škody, a to jak škody na věcech, tak i na zdraví. (<http://referaty.atlas.sk>)

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Cíl a hypotézy

V praktické části se pokusím o porovnání výskytu šikany mezi nižším a vyšším ročníkem sídlištní a vesnické školy.

Hypotézy výzkumu, které budu ověřovat:

- ❑ Na sídlištní škole je výskyt šikany vyšší než na škole vesnické.
- ❑ Agresory šikany bývají častěji chlapci nežli děvčata.
- ❑ Výskyt šikany bude častějším jevem ve vyšším ročníku 1.st. ZŠ než v ročníku nižším.
- ❑ V nižším ročníku bude převládat šikana verbální, kdežto u ročníku vyššího šikana fyzická.

3.2 Oblast výzkumu

Výzkum proběhl celkem v osmi třídách (4 vesnických, 4 sídlištních) v oblasti Libereckého kraje. Jednalo se o výzkum v 2. a 5. ročnících na 1. stupni ZŠ.

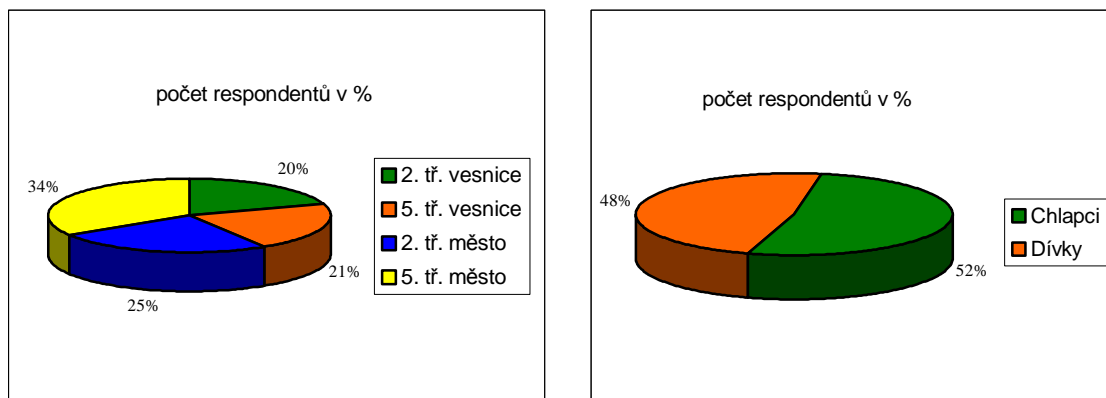
Celkový počet žáků, kteří dotazník vyplnili, je 129, z toho 51 dětí navštěvuje školu vesnickou a 78 dětí navštěvuje školu sídlištní.

Složení respondentů

Tabulka č. 4, 5

složení respondentů	počet respondentů	složení respondentů	počet respondentů
2. třída vesnická	25	chlapci	67
5. třída vesnická	26		
2. třída sídlištní	33	dívky	62
5. třída sídlištní	45		

Graf č. 1, 2

3.3 Metoda výzkumu

K získání potřebných informací jsme použili jednu z exploračních metod. Explorační metody jsou sociálně psychologické metody, které slouží ke sběru dat, přičemž se používají testy, dotazníky, ankety, rozhovory, besedy.

Pro účely našeho výzkumu jsme upravili depistážní dotazník šikanování II. (Kolář, 2001, s. 224-225). Vybrali jsme vhodné otázky směřující k vyhodnocení stanovených hypotéz.

Slovo dotazník se spojuje s dotazováním, s otázkami. Jedná se o způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí.

Dotazník je nejfrekventovanější metodou zjišťování údajů. Je určen především pro hromadné získávání údajů. Osoba, která dotazník vyplňuje, se nazývá respondent.

Na otázky bylo možno odpovědět buď formou ano – ne, nebo zakroužkováním jedné či více z nabízených možností. V jedné otázce byla možnost i vlastního slovního vyjádření.

Otázky v dotazníku dělíme podle stupně otevřenosti. Rozlišují se otázky uzavřené, polouzavřené a otevřené.

- **uzavřené**, kdy respondent vybere jednu z nabízených variant a zakroužkuje ji
- **polouzavřené**, kdy se nabízejí různé odpovědi, ze kterých respondent volí a zároveň má možnost vysvětlit zvolenou variantu
- **otevřené**, které nechávají volnost pro samostatné vyjádření, dotazovaný není nijak ovlivněn

V každé třídě jsem zadávala dotazníky osobně těmito slovy:

„Tento dotazník je anonymní - nepodepisuj se. Získané údaje budou vyhodnoceny a zkoumány v souvislosti se závažným, epidemicky narůstajícím negativním jevem. Prosím o pravdivé odpovědi, díky kterým budu moci co nejpřesněji vyhodnotit závažnost šikany na školách.

Šikanou rozumíme záměrné ubližování jedinci, který nedokáže zakrýt svůj strach. Děje se to nejčastěji opakovaně a v přesile. Cílem agresorů je ponížit, zesměšnit, zastrašit, ohrozit.

Zahrnuje nejen fyzické útoky (bez reálné příčiny), ale také vydírání, poškozování věcí a vynucování ponižujícího či trestného chování. Mezi dívkami obvykle převládá šikana psychická, zahrnující slovní urážky, nadávky, pomluvy, ponižování, vyhrožování, intrikování.

Existuje také šikana nepřímá v podobě ignorování oběti, nápadného přehlížení a vyčlenění z kolektivu.“

Následně jsme si společně popovídali o tom, co považujeme za šikanu a co ne. Než se žáci pustili do vyplňování dotazníků, informovala jsem je, jak mají při vyplňování postupovat.

Ve všech školách, kde jsem prováděla výzkum se ke mně chovali velmi vstřícně a přátelsky.

3.4 Zhodnocení výsledků jednotlivých otázek

Jednotlivé grafy jsem rozdělila do čtyř skupin (na 2. třídu vesnickou, 5. třídu vesnickou, 2. třídu městskou a 5. třídu městskou) pro lepší přehlednost a snazší orientaci.

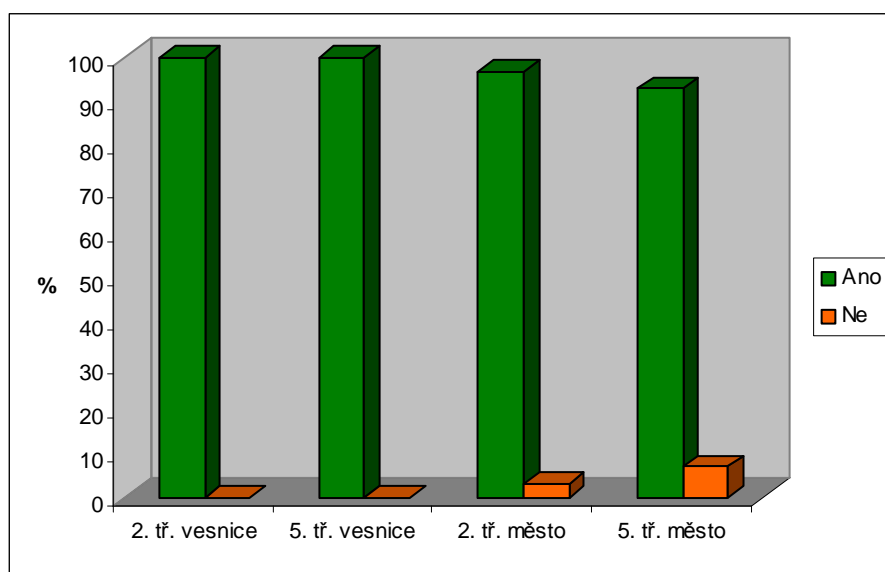
Respondenti odpovídali celkem na 17 otázek. Pokud odpověděli na otázky č. 4 a č. 5 NE, pokračovali poté už jen otázkami č. 13 a č. 16. Všechny grafy a tabulky jsou vyjádřeny v % . Výsledky nemůžeme nijak zobecňovat vzhledem k malému množství respondentů.

Otázka č. 1: Jsi rád(a) v této třídě?

Tabulka č. 6 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	100	0
5. tř. vesnice	100	0
2. tř. město	97	3
5. tř. město	93	7

Graf č. 3

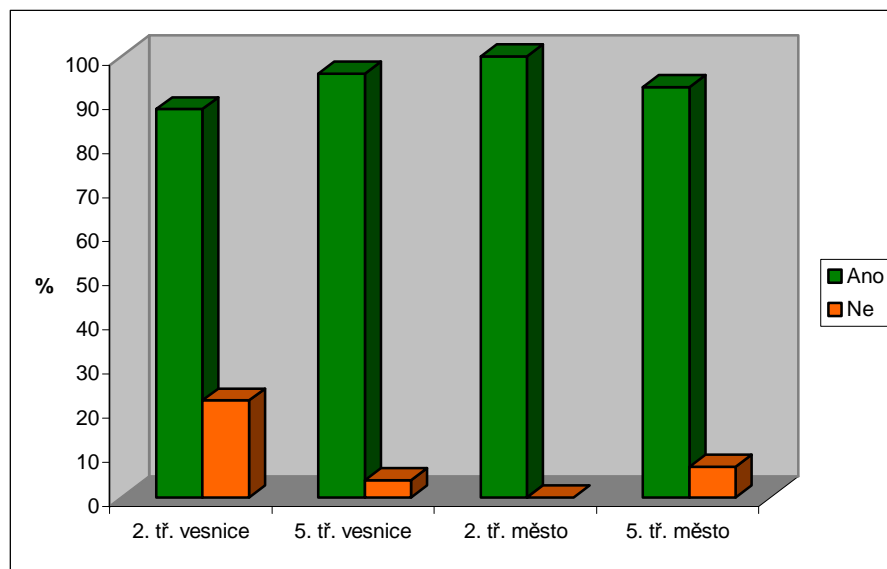
Z těchto výsledků je patrné, že ve všech třídách jsou děti spokojené. Ve vesnických školách je to dokonce plných 100%. V městských školách se našlo několik jedinců, kteří ve své třídě spokojeni nejsou.

Otázka č. 2: Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Tabulka č. 7 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	88	22
5. tř. vesnice	96	4
2. tř. město	100	0
5. tř. město	93	7

Graf č. 4

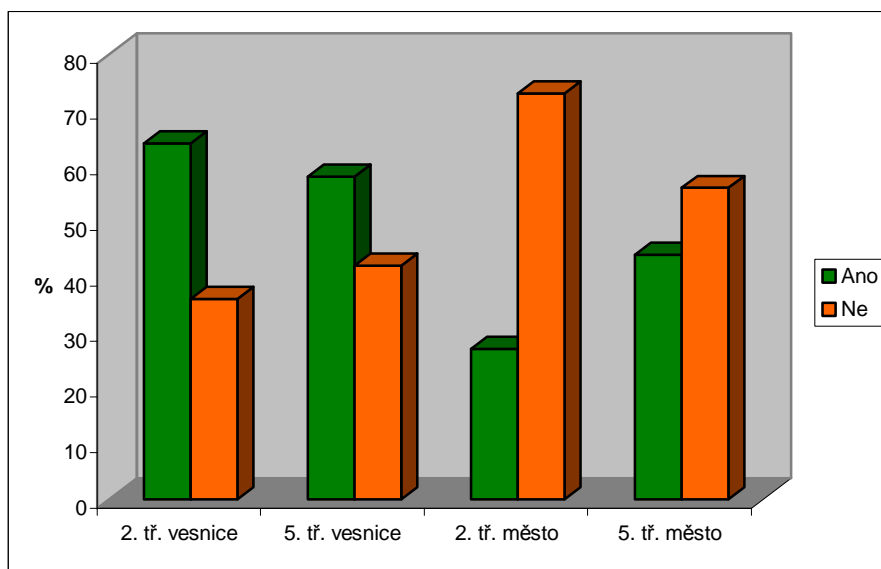
Z grafu vidíme, že většina jedinců má ve třídě svého dobrého kamaráda. U druhé třídy vesnické si můžeme všimnout, že měla nejvíce záporných odpovědí - 22%.

Otázka č. 3: Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Tabulka č. 8 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	64	36
5. tř. vesnice	58	42
2. tř. město	27	73
5. tř. město	44	56

Graf č. 5

V odpovědích na tuto otázku si můžeme povšimnout znatelných rozdílů mezi školou vesnickou a městskou. U školy vesnické převládala odpověď ano, kdežto u školy městské tomu bylo naopak.

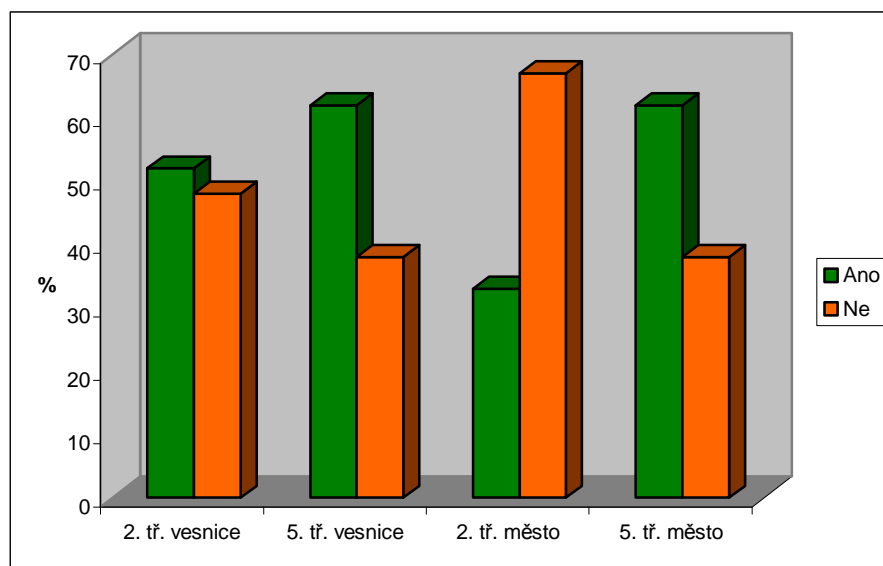
Ve vesnické škole je tedy častějším jevem ubližování spolužákovi jiným spolužákem ze školy za přítomnosti svědků (64% a 58%).

Otázka č. 4: Ublížíval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

Tabulka č. 9 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	52	48
5. tř. vesnice	62	38
2. tř. město	33	67
5. tř. město	62	38

Graf č. 6

Na tuto otázku převažovala u většiny tříd odpověď ANO. Výjimkou byla městská 2. třída, kde převažovala odpověď NE. Může to být způsobeno pozitivním působením učitele, metodami práce upřednostňujícími kooperaci mezi žáky, cílevědomou tvorbou zdravého kolektivu, která nebývá naplňována v jiných třídách.

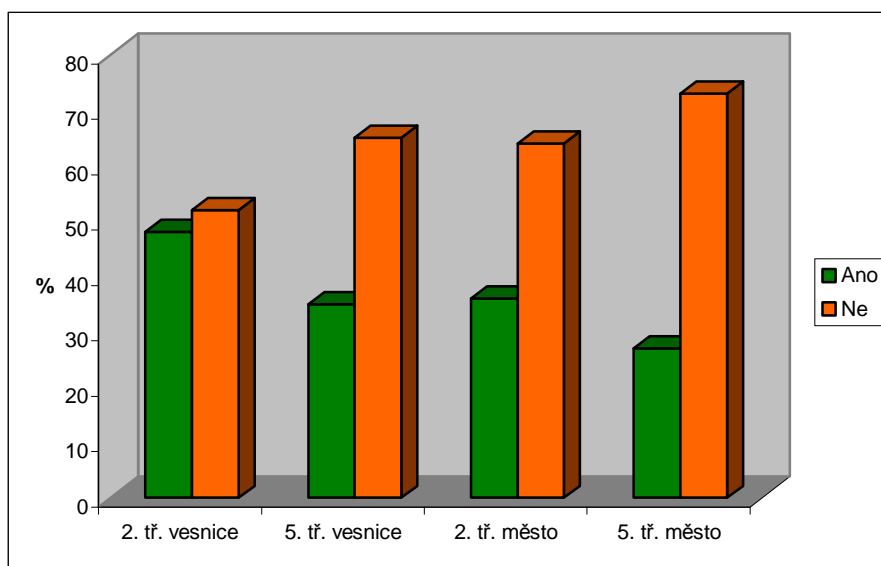
Vesnická 2. třída má odpovědi celkem vyrovnané. Můžeme si také povšimnout, že u 5. tříd jsou výsledky totožné a ve třídě se násilí evidentně vyskytuje.

Otázka č. 5: Ubližuje ti někdo ze školy?

Tabulka č. 10 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	48	52
5. tř. vesnice	35	65
2. tř. město	36	64
5. tř. město	27	73

Graf č. 7

Z těchto výsledků je zřejmé, že se násilí mimo třídu vyskytuje méně než uvnitř ní. Nejvyššího procenta dosáhla 2. třída vesnická, kde žákům ze třídy ubližuje až 48% jedinců ze školy.

Nelze vyloučit, že mladší děti uvedly ojedinělé události, na které citlivěji reagovaly. Přesto by je učitelé neměli přehlížet ani bagatelizovat.

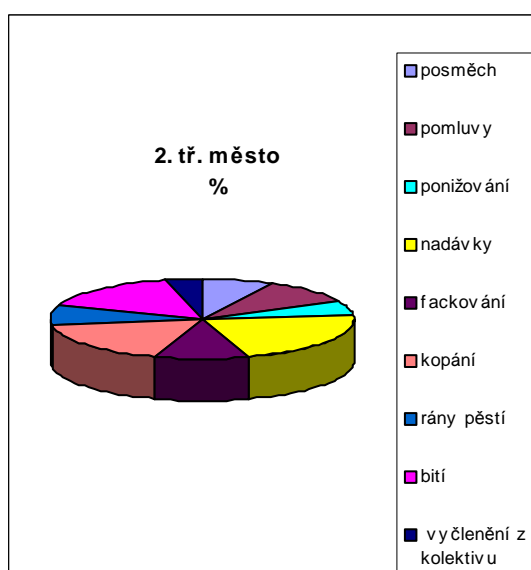
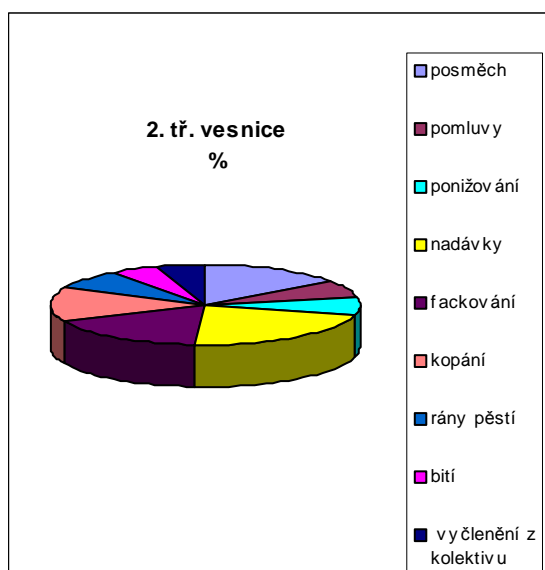
Otázka č. 6: Jak ti ubližují?

Tabulka č. 11, 12 (v %)

2. třída vesnice	
posměch	15
pomluvy	7
ponižování	7
nadávky	22
fackování	17
kopání	14
rány pěstí	8
bití	5
vyčlenění z kolektivu	5

2. třída město	%
posměch	8
pomluvy	10
ponižování	6
nadávky	21
fackování	10
kopání	17
rány pěstí	8
bití	16
vyčlenění z kolektivu	4

Graf č. 8, 9

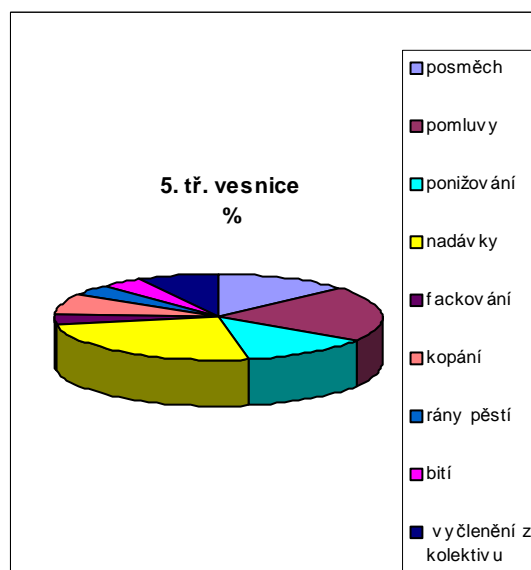
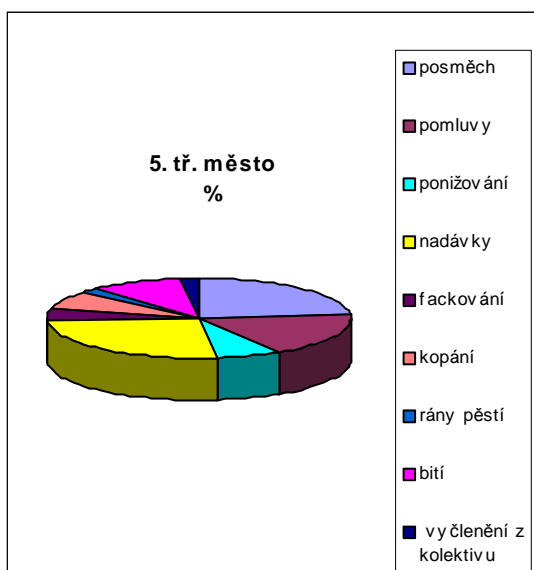

Tabulka č. 13, 14 (v %)

5. třída vesnice	%
posměch	13
pomluvy	21
ponižování	13
nadávky	25
fackování	4
kopání	8
rány pěstí	4
bití	4
vyčlenění z kolektivu	8

5. třída město	%
posměch	24
pomluvy	17
ponižování	7
nadávky	26
fackování	5
kopání	7
rány pěstí	2
bití	10
vyčlenění z kolektivu	2

Graf č. 10, 11

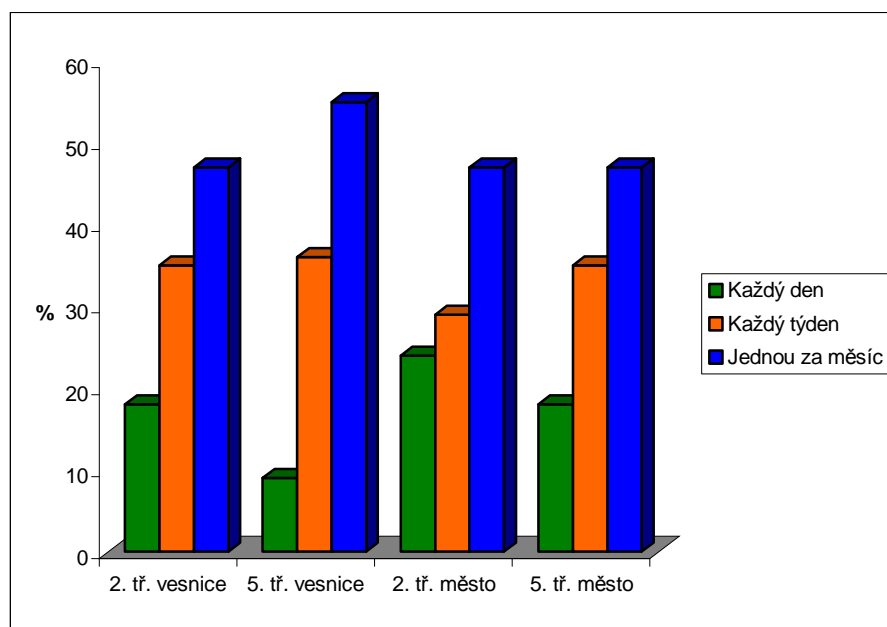
V otázce volila větší část respondentů formu ubližování verbální, tedy nadávkami. Dále nejvíce převažovaly tyto formy ubližování: posměch, pomluvy, fackování a bití. Z této otázky nám tedy vyplývá, že na školách převažuje z větší části šikana verbální, ale také šikana fyzická má vysoké zastoupení.

Otázka č. 7: Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno:

Tabulka č. 15 (v %)

	KAŽDÝ DEN	KAŽDÝ TÝDEN	JEDNOU ZA MĚSÍC
2. tř. vesnice	18	35	47
5. tř. vesnice	9	36	55
2. tř. město	24	29	47
5. tř. město	18	35	47

Graf č. 12

Největší procentuální zastoupení tvoří ubližování jedinci jednou za měsíc. Poté následuje ubližování jednou týdně a nejméně je z grafu viditelné ubližování denně, ale i přesto tu je - nejvíce v 2. třídě městské a to z 24%.

U většiny jedinců tedy převládají občasné neshody objevující se jednou do měsíce, nelze tedy s jistotou prokázat, zda se jedná skutečně o šikanu, jaké jsou jednotlivé konkrétní příčiny ubližování.

Přestože žáci byli předem poučeni, co je šikana, objektivita odpovědí dětí může kolísat. Ale bohužel i v každé třídě se najde několik jedinců, kterým je ubližováno a kteří trpí každý den.

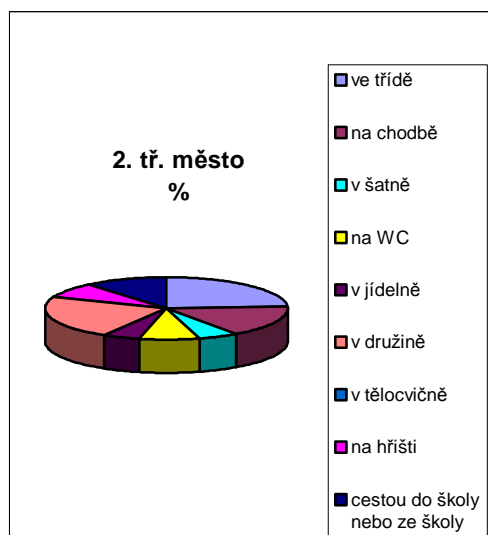
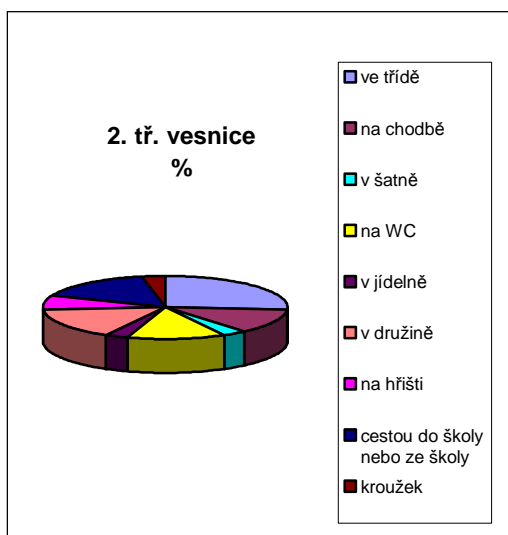
Otázka č. 8: Kde se to děje?

Tabulka č. 16, 17 (v %)

2. třída vesnice	%
ve třídě	26
na chodbě	13
v šatně	3
na WC	13
v jídelně	3
v družině	16
na hřišti	7
cestou do školy nebo ze školy	16
kroužek	3

2. třída město	%
ve třídě	25
na chodbě	16
v šatně	5
na WC	8
v jídelně	5
v družině	22
v tělocvičně	0
na hřišti	8
cestou do školy nebo ze školy	11

Graf č. 13, 14

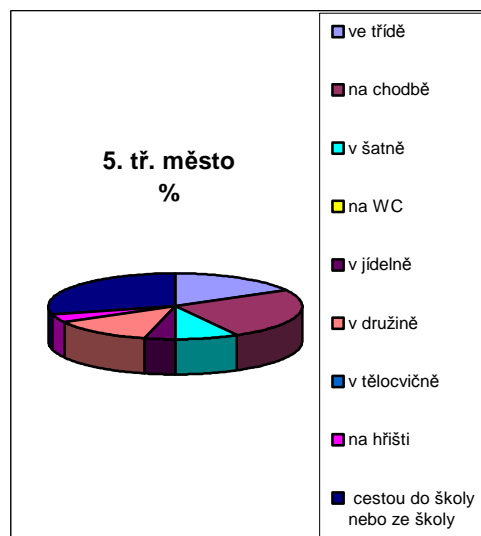
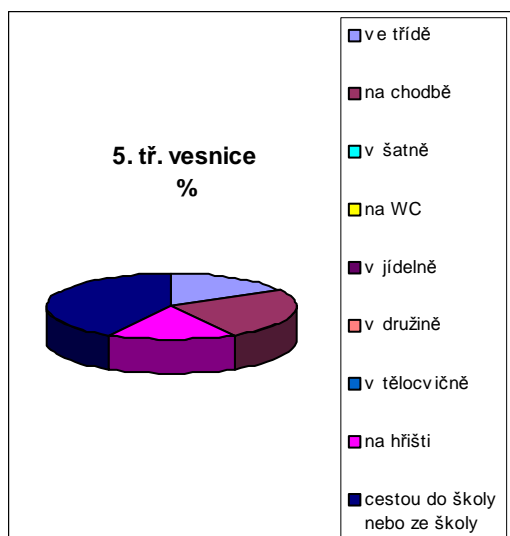

Tabulka č. 18, 19 (v %)

5. třída vesnice	%
ve třídě	17
na chodbě	25
v šatně	0
na WC	0
v jídelně	0
v družině	0
v tělocvičně	0
na hřišti	17
cestou do školy nebo ze školy	41

5. třída město	%
ve třídě	17
na chodbě	25
v šatně	8
na WC	0
v jídelně	4
v družině	13
v tělocvičně	0
na hřišti	4
cestou do školy nebo ze školy	29

Graf č. 15, 16

Mezi nejčastější tři místa šikany patří: třída, cesta do školy nebo ze školy a chodba. S výjimkou 5. třídy městské, kde 1. místo zaujalo hřiště a jídelna. Také si můžeme povšimnout toho, že u 2. tříd probíhá také ve značné míře ubližování na WC a to z 13% a 8%.

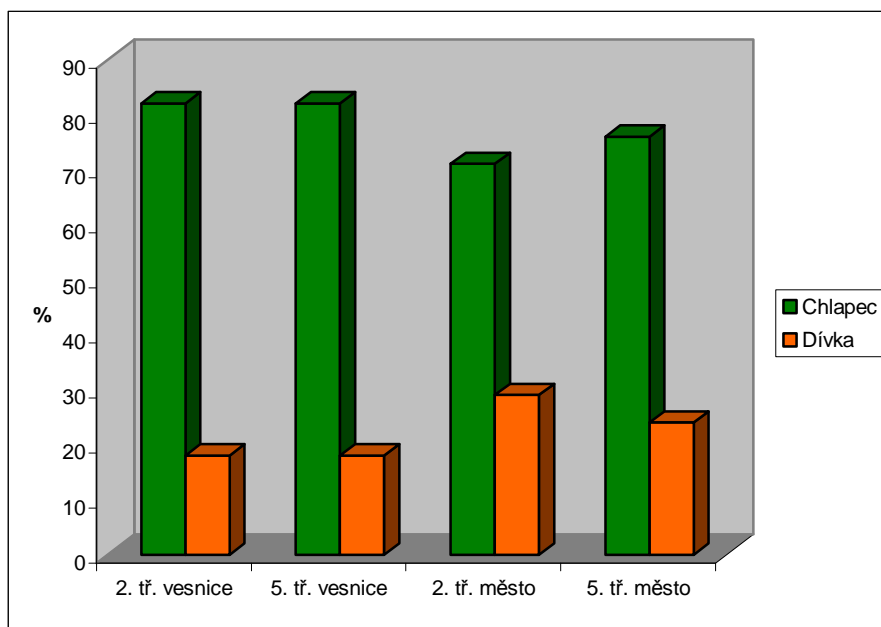
Odpovědi na tuto otázku jsou ovlivněny architekturou, konkrétními podmínkami, jako např. důsledností a efektivitou dozorů vzhledem k prostorovému uspořádání.

Otázka č. 9: Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?

Tabulka č. 20 (v %)

	Chlapec	Dívka
2. tř. vesnice	82	18
5. tř. vesnice	82	18
2. tř. město	71	29
5. tř. město	76	24

Graf č. 17

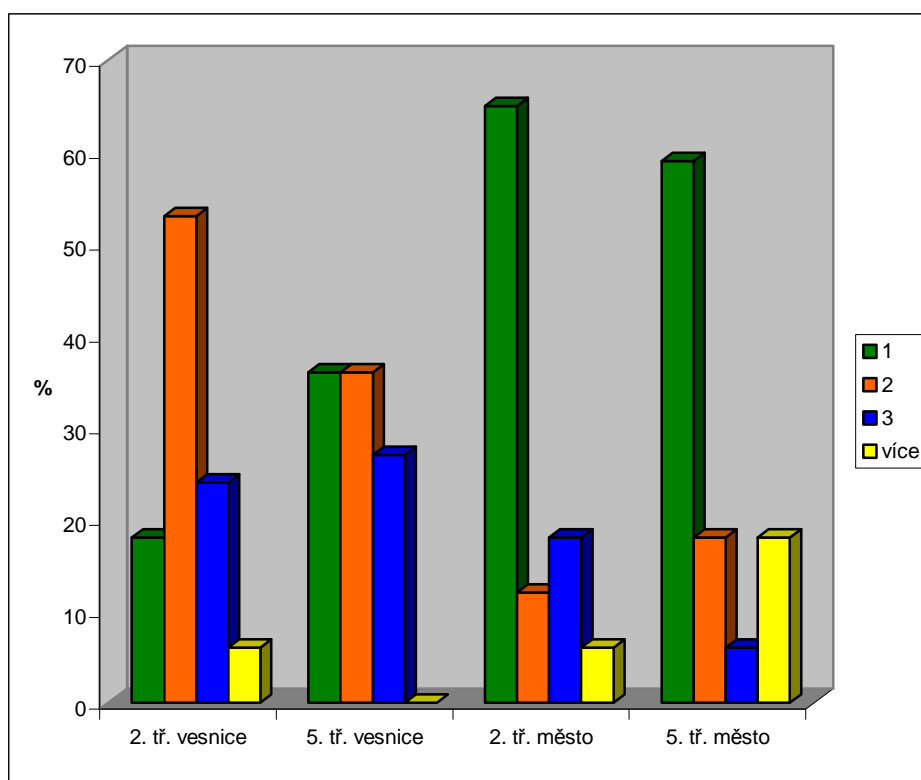
Na tuto otázku vidíme v grafu jednoznačnou odpověď. Mezi nejčastější iniciátory šikany patří chlapci. Dívky nejčastěji ubližují v 2. třídě městské a to z 29%.

Otázka č. 10: Kolik je těch, kteří ti ubližují?

Tabulka č. 21 (v %)

	1	2	3	více
2. tř. vesnice	18	53	23	6
5. tř. vesnice	36	36	28	0
2. tř. město	64	12	18	6
5. tř. město	58	18	6	18

Graf č. 18

Výsledky v této otázce se od sebe podstatně liší. U 2. třídy vesnické ubližují nejčastěji iniciátoři ve dvou (53%), kdežto ve 2. třídě městské ubližuje agresor sám (64%) .

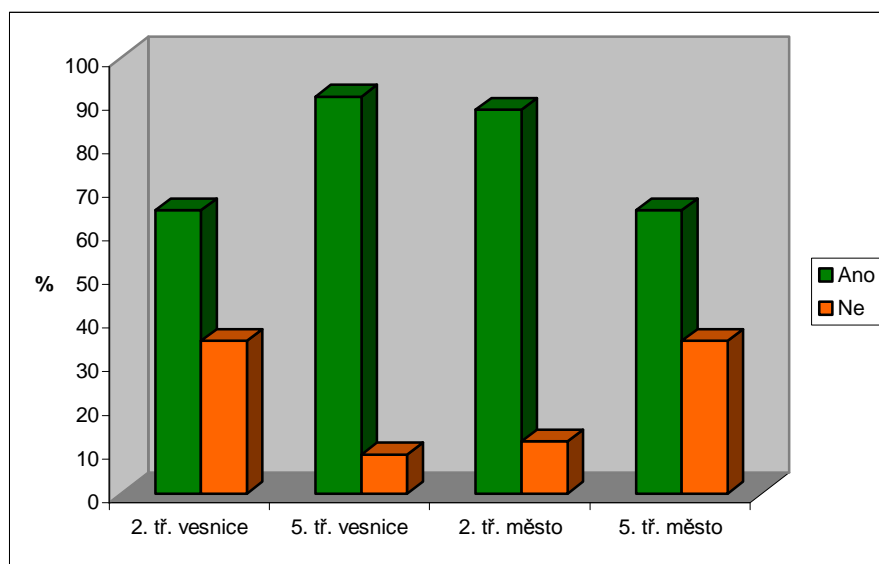
U páté třídy vesnické se počet iniciátorů 1 a 2 shoduje (36% a 36%) a u městské ubližuje nejčastěji iniciátor sám (58%). Z grafu je tedy viditelné, že u městských škol ubližují iniciátoři převážně sami, kdežto u škol vesnických spíše ve dvou.

Otázka č. 11: Řekl(a) jsi o tom někomu?

Tabulka č. 22 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	65	35
5. tř. vesnice	91	9
2. tř. město	88	12
5. tř. město	65	35

Graf č. 19

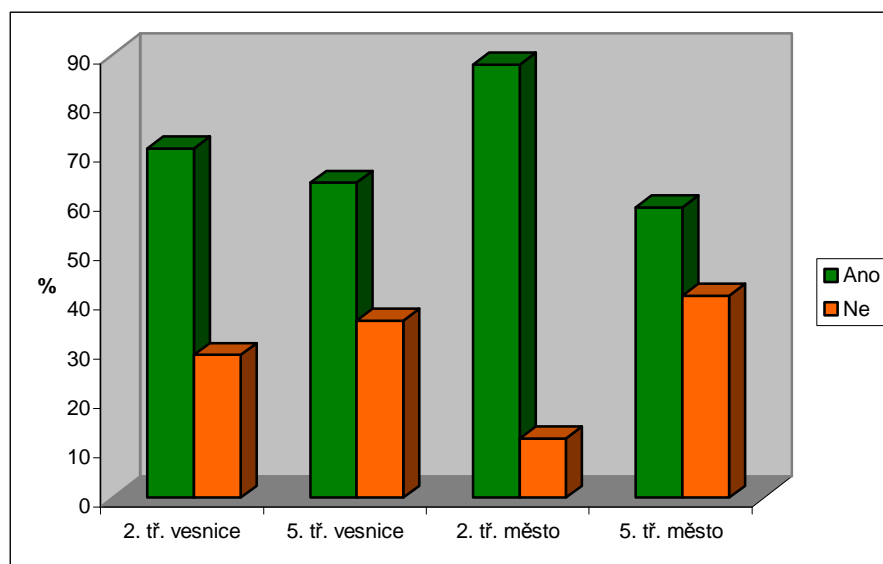
Většina šikanovaných se snaží se svým problémem někomu svěřit. Nejvíce se svěřili v 5. třídě vesnické (91%). Myslím si, že je to první krok k tomu, aby se začal daný problém řešit. Ovšem ten, kdo je žádán o pomoc, se k jedinci nesmí otočit zády, ale chtít mu pomoci a umět to.

Otázka č. 12: Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

Tabulka č. 23 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	71	29
5. tř. vesnice	64	36
2. tř. město	88	12
5. tř. město	59	41

Graf č. 20

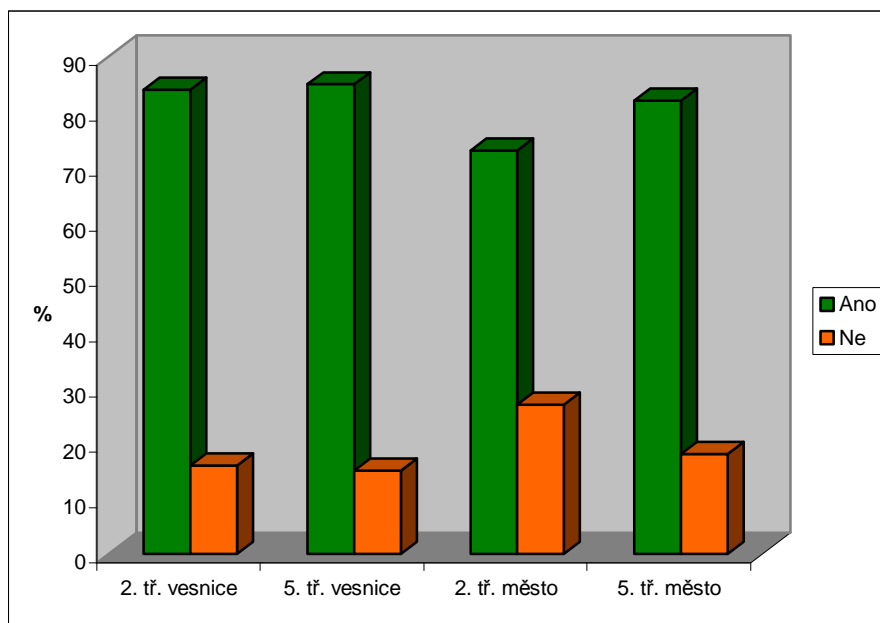
Ve všech typech škol převažuje kladná odpověď, z čehož vyplývá, že ten kdo byl o pomoc požádán, ve většině případů pomohl a snažil se problém řešit.

Otázka č. 13: Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

Tabulka č. 24 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	84	16
5. tř. vesnice	85	15
2. tř. město	73	27
5. tř. město	82	18

Graf č. 21

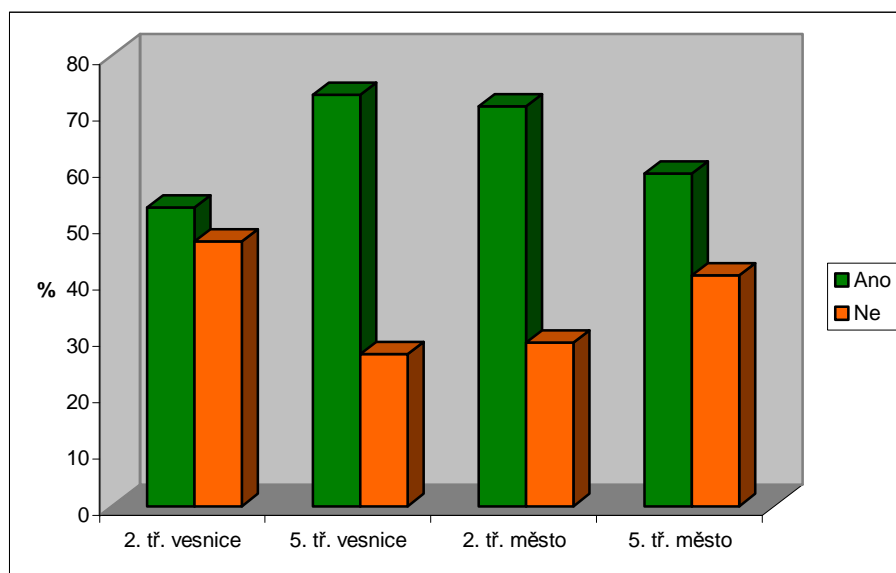
Všechny třídy považují za dobrý nápad požádat o pomoc učitele. Musíme však počítat s tím, že se vždy najdou i jedinci, kteří mají opačný názor a o pomoc by učitele nikdy nepožádali. Z grafu ale vyplývá, že se jedná o malé procento žáků.

Otázka č. 14: Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

Tabulka č. 25 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	53	47
5. tř. vesnice	73	27
2. tř. město	71	29
5. tř. město	59	41

Graf č. 22

Ve většině případů byl aktér šikany potrestán, nejčastěji v 5. třídě vesnické (73%). Ve 2. třídě vesnické vidíme nejvyšší procento nepotrestaných (47%).

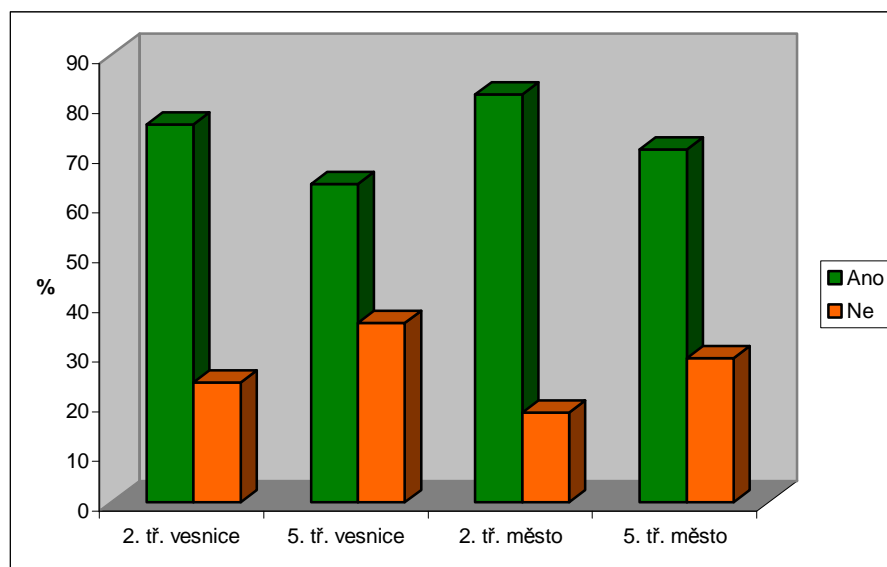
Lze se domnívat, že u malých dětí v malém kolektivu šlo o zachycení známek šikany v počátečním stádiu a učitel řešil situaci napomenutím, domluvou před třídou, což respondent nepovažoval za přímé potrestání.

Otázka č. 15: Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?

Tabulka č. 26 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	76	24
5. tř. vesnice	64	36
2. tř. město	82	18
5. tř. město	71	29

Graf č. 23

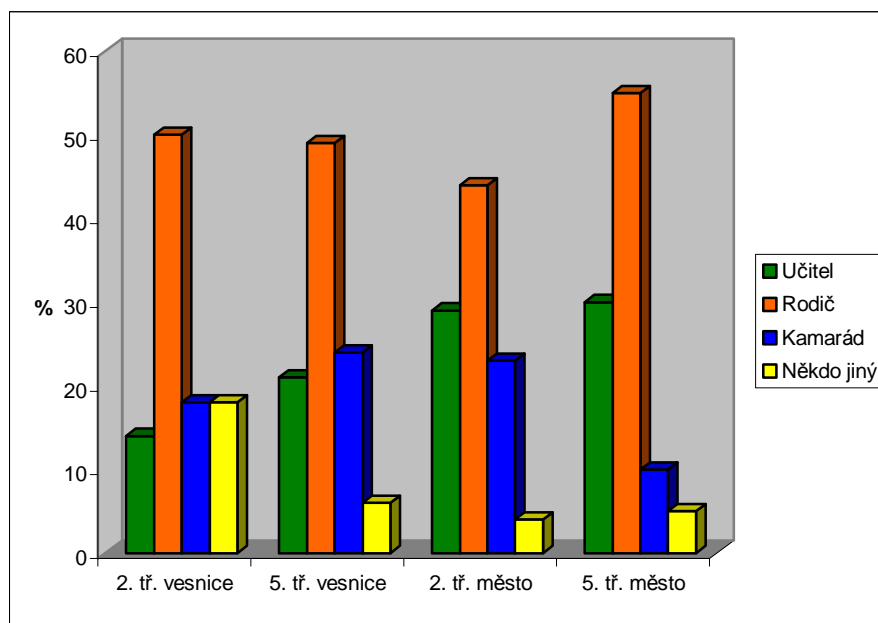
Většina dětí vkládá velkou důvěru v rodiče, a proto se jim svěřila se svým problémem. Více se spoléhají na rodiče děti z druhých tříd (76% a 82%).

Otázka č. 16: Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci?

Tabulka č. 27 (v %)

	učitel	rodič	kamarád	někdo jiný
2. tř. vesnice	14	50	18	18
5. tř. vesnice	21	49	24	6
2. tř. město	29	44	23	4
5. tř. město	30	55	10	5

Graf č. 24

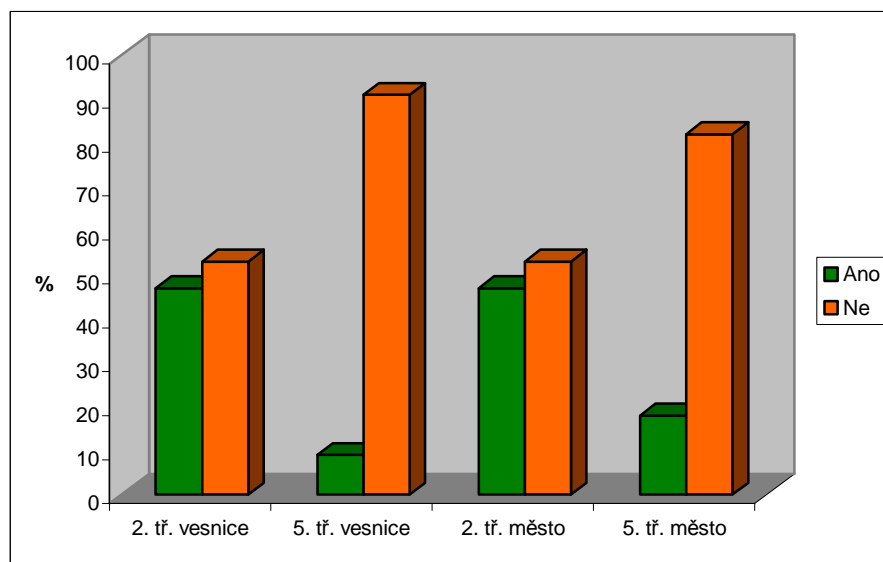
Z grafu zřetelně vidíme, že jedinci ze všech tříd nejvíce věří v pomoc rodičů. Žáci z vesnických škol hned po rodičích nejvíce věří kamarádům (18% a 24%), kdežto žáci z městských škol vkládají důvěru spíše v učitele (29% a 30%). Ještě stojí za pozornost, že jedinci z 2. třídy vesnické školy uvádějí učitele až na posledním místě a domnívají se, že by jim pomohl pouze ve 14%.

Otázka č. 17: Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují?

Tabulka č. 28 (v %)

	ANO	NE
2. tř. vesnice	47	53
5. tř. vesnice	9	91
2. tř. město	47	53
5. tř. město	18	82

Graf č. 25

U pátých tříd jasně převažuje odpověď „NE“. U druhých tříd jsou výsledky vyrovnanější. U vesnické třídy a u městské třídy tvrdí 47%, že jsou sami, komu je ubližováno a 53% tvrdí, že nejsou sami a že je ubližováno i jiným dětem. Z toho nám vyplývají dvě možnosti - buď si děti opravdu myslí, že jsou šikanováni pouze oni, nebo o šikaně ostatních dětí nevědí.

Otázka je převzata z depistážního dotazníku, je spíše kontrolní otázkou procenta šikanovaných zvyšující reliabilitu výzkumného nástroje. Čím větší škola, tím menší pravděpodobnost, že dítě ví o dalších obětech.

3.5 Hypotézy výzkumu

- *Na sídlištní škole je výskyt šikany vyšší než na škole vesnické.*

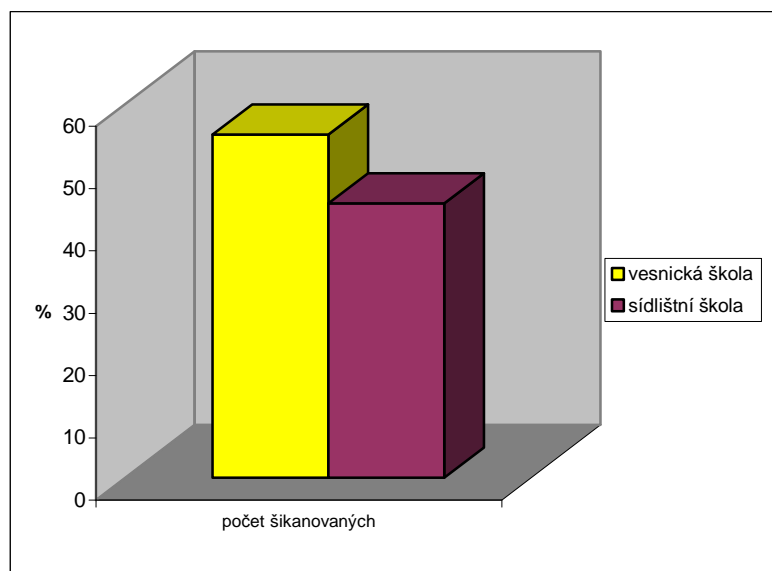
Tabulka č. 29: Počet žáků ve vesnické škole, kterým bylo nebo je ubližováno.

vesnická škola	počet žáků	%
2. třída	17	33
5. třída	11	22
celkem	28	55

Tabulka č. 30: Počet žáků ve městské škole, kterým bylo nebo je ubližováno.

sídlištní škola	počet žáků	%
2. třída	17	22
5. třída	17	22
celkem	34	44

Graf č. 26

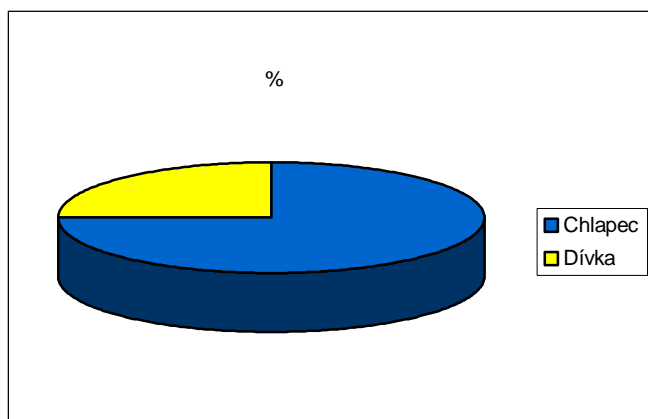
Hypotéza se nepotvrdila, neboť se šikana vyskytuje ve větší míře na škole vesnické.

- **Agresory šikany bývají častěji chlapci nežli děvčata.**

Tabulka č. 31

<i>kdo ubližuje</i>	<i>počet</i>	<i>%</i>
dívka	18	25
chlapec	55	75

Graf č. 27

Z tohoto grafu je jasné, že agresory šikany bývají až 3x častěji chlapci a to v 75%. Tato hypotéza se potvrdila.

- **Výskyt šikany bude častějším jevem ve vyšším ročníku 1.st. ZŠ než v ročníku nižším.**

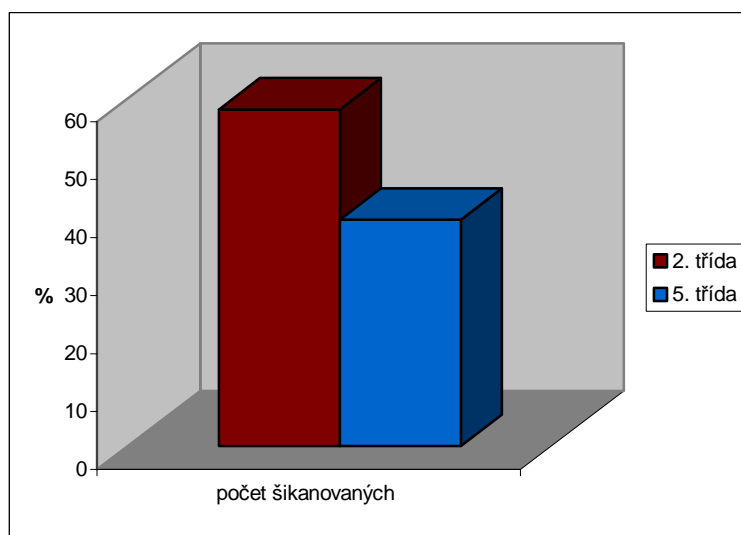
Tabulka č. 32: Počet žáků ve 2. třídě, kterým bylo nebo je ubližováno.

<i>2. třída</i>	<i>počet žáků</i>	<i>%</i>
vesnická škola	17	29
městská škola	17	29
celkem	34	58

Tabulka č. 33: Počet žáků v 5. třídě, kterým bylo nebo je ubližováno.

5. třída	počet žáků	%
vesnická škola	11	22
městská škola	17	22
celkem	28	39

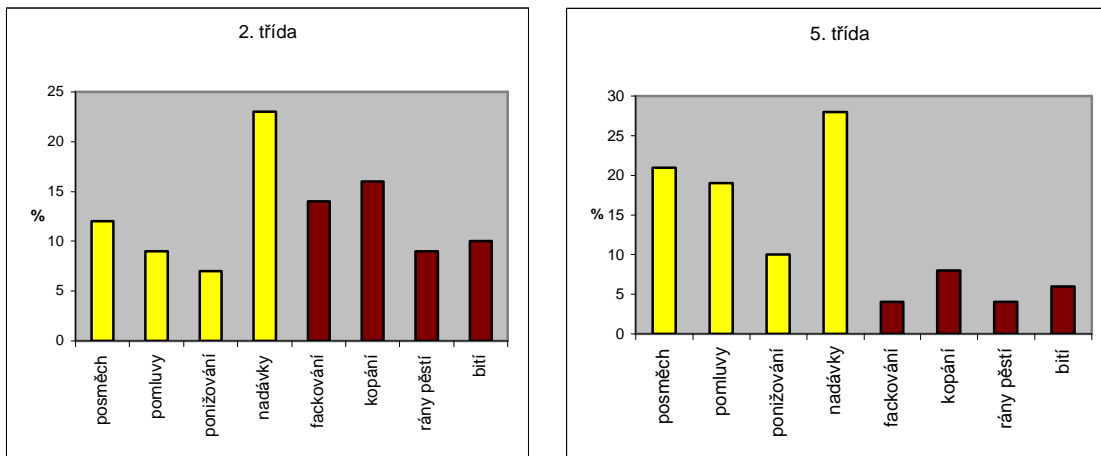
Graf č. 28

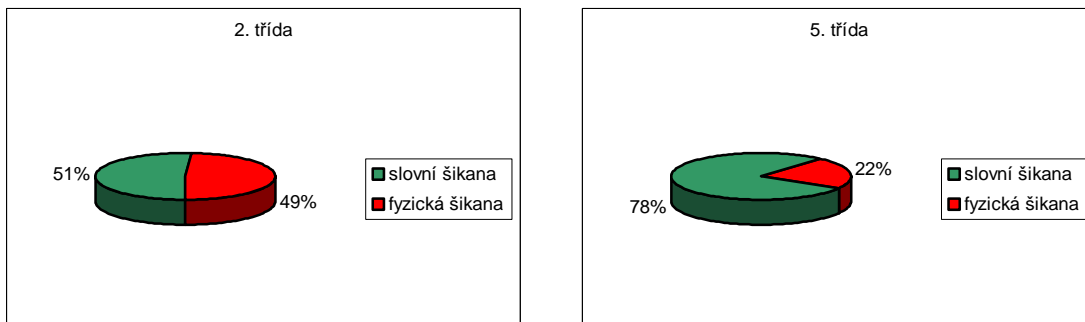
Z grafu vidíme, že šikana se vyskytuje častěji v nižším ročníku ZŠ. Hypotéza se tedy nepotvrdila.

- *V nižším ročníku bude převládat šikana verbální, kdežto u ročníku vyššího šikana fyzická.*

Graf č. 29, 30

Graf č. 31, 32

Slovní šikana se vyskytuje v 2. třídě v 51% a fyzická v 49%. V 5. třídě se slovní šikana vyskytuje ve 78% a fyzická ve 22%. V obou třídách převládá šikana verbální, i když v druhé třídě jsou výsledky poměrně vyrovnané.

První část hypotézy, která stanovuje, že v nižším ročníku bude převládat šikana verbální, se potvrdila a druhá část hypotézy, která stanovuje, že ve vyšším ročníku bude převládat šikana fyzická, se nepotvrdila.

3.6 Shrnutí výzkumu

Není důležité, zda se hypotézy potvrdily či nikoliv, varující jsou zjištění, která výzkum přinesl. Nelze je sice zobecňovat ani srovnávat s celonárodními výzkumy, které v druhé polovině roku 2001 šetřily několik tisíc respondentů a došly k alarmujícímu počtu 41% šikanovaných.

Náš výzkumný vzorek zahrnoval pouze 129 respondentů, z toho 67 chlapců a 62 dívek. Ze 129 respondentů uvedlo 62 žáků, že jim bylo nebo je ubližováno. Po přepočítání na procenta dospějeme k alarmujícímu výsledku. Celých **48%** žáků 1. stupně ZŠ bylo nebo je šikanováno.

Z 51 žáků vesnických škol uvedlo 28, že jim bylo nebo je ubližováno, což je celkem 55%. Z 78 žáků městské školy uvedlo 34, že jim bylo nebo je ubližováno, což je celkem 44%. Zde vidíme, že šikana se častěji vyskytuje na vesnických školách.

Další zjištění, ke kterému jsme dospěli, že agresory šikany bývají až 3x častěji chlapci než dívky.

V druhých třídách bylo nebo je z 58 dětí šikanováno celých 58 %. V pátých třídách bylo nebo je z 71 dětí šikanováno 39%. Šikana má tedy častější výskyt v nižším ročníku.

Z výzkumu vyplývá, že pedagogové nejsou připraveni na to, aby vyšetřili jednotlivé případy a kázeňsky je zvládli.

4. ZÁVĚR

Je zřejmé, že problematice šikany ve společnosti je potřeba věnovat patřičnou pozornost a důsledně se jí zabývat již v jejím zárodku. Šikana je totiž komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický a především mravní.

Šikana je dnes na školách tak rozšířeným jevem, že už ji mnozí berou jako normální jev, který prostě do školy patří. Pokud se tento náhled nezmění, nemůžeme očekávat ani žádnou snahu o řešení tohoto problému. Šikanu totiž nelze odsuzovat, ale nestačí ji ani potírat. Šikaně je důležité porozumět. Neexistuje totiž nějaký jednotný, vždy použitelný recept, co s ní a jak na ni. Každý případ šikany je trochu jiný a vyžaduje trochu jiný přístup a řešení. Ale na druhou stranu jsou i takové školy, kde se proti násilí snaží učitelé, vedení školy, rodiče i žáci zakročit.

Je velmi poučné, když umíme šikanu pojmenovat, známe její příznaky, máme povědomost o jejím negativním vlivu na společnost i možnosti jejího právního postihu.

Nejdůležitější je však předcházet šikaně preventivními opatřeními a umět v kolektivu příznaky šikany rozpoznat. Pokud se přece vyskytne, je velmi důležité vědět jak správně postupovat, v závažnějších případech i za pomoci odborníků, aby vyšetřování bylo prováděno účelně a vedlo k požadovanému cíli - ozdravení kolektivu.

K tomuto je však potřeba důsledně uplatňovat základy demokratického přístupu k výchově, projevy agrese se nesnažit zamlčovat, bagatelizovat a tím nepřímou chránit ty, kteří se agresivního chování dopouštějí. Učitelé se tedy musí zastat slabých, ochránit je a poradit jim, jak se bránit.

Prevence a úspěšné řešení šikany vždy vyžaduje určité schopnosti a charakteristiky učitelů. Pozitivní roli v oblasti prevence šikanování mohou sehrát pedagogické a jiné fakulty, které vzdělávají učitele a vychovatele. Příprava na výchovné problémy ve škole má zatím velké rezervy.

Šikanování je problémem celospolečenským, příčiny lze hledat i v klimatu společnosti, nevhodných mediálních vzorech, nabídce televizních programů, obrazech násilí videopůjčoven, počítačových hrách, kde zcela chybí kontrola. Mediální násilí má na děti špatný vliv, neboť se ho snaží napodobovat.

Důležité je, aby odborníci připustili, že šikanování je velmi závažný problém a dali si za cíl tomuto zlu zabránit.

5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha : ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9

FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4

GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice*. 1. vyd. Brno : Paido, 1996. ISBN 80-85931-15-X

<http://referaty.atlas.sk>

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1

KUBÁTOVÁ, P. Učitelé se učí poznat šikanu. *MF dnes*, 2006, 22.2.

KUCHYŇOVÁ, Z. Šikana je problémem už ranného školního věku. *MF Dnes*, 2004, 2.12.

NOVÁK, T. - CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1996. ISBN 80-7169-253-0

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. ISBN 80-7178-094-4

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

ŠVANCAR, R. Školu chrání kamery. *Učitelské noviny*, 2004, 8. 6.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha : PedF UK, 1995

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-214-9

PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-

6. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1

Nevyplněný dotazník o školní šikaně

Příloha č. 2

Linky důvěry v Libereckém kraji

Příloha č. 3

Vyplněný dotazník o školní šikaně

Příloha č. 1

Dotazník o školní šikaně

Škola

.....

Datum Třída Pohlaví /chlapec, děvče/:

Tento dotazník je anonymní - nepodepisuj se. Získané údaje budou vyhodnoceny a zkoumány v souvislosti se závažným, epidemicky narůstajícím negativním jevem. Prosím o pravdivé odpovědi, díky kterým budu moci co nejpřesněji vyhodnotit závažnost šikany na školách.

Pozorně si přečti definici šikany: Šikanou rozumíme záměrné ubližování jedinci, který nedokáže zakrýt svůj strach. Děje se to nejčastěji opakovaně a v přesile. Cílem agresorů je ponížit, zesměšnit, zastrašit, ohrožit.

Zahrnuje nejen fyzické útoky (bez reálné příčiny), ale také vydírání, poškozování věcí a vynucování ponižujícího či trestného chování. Mezi dívkami obvykle převládá šikana psychická, zahrnující slovní urážky, nadávky, pomluvy, ponižování, vyhrožování, intrikování.

Existuje také šikana nepřímá v podobě ignorování oběti, nápadného přehlížení a vyčlenění z kolektivu.

Zakroužkuj pravdivé odpovědi.

1. Jsi rád(a) v této třídě?

Ano Ne

2. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Ano Ne

3. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Ano Ne

4. Ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

Ano Ne

5. Ubližuje ti někdo ze školy?

Ano Ne

6. Jak ti ubližují? (zakroužkuj, co se ti stalo)

Posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – fackování –
– kopání – rány pěstí – bití – vyčlenění z kolektivu

7. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno:

Téměř každý den Téměř každý týden Asi jednou do měsíce

8. Kde se to děje?

Ve třídě – na chodbě – v šatně – na WC – v jídelně –
– družině – v tělocvičně – na hřišti – cestou do školy nebo ze školy

9. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?

Dívka Chlapec

10. Kolik je těch, kteří ti ubližují?

Chlapců ☐ Dívek ☐

11. Řekl(a) jsi o tom někomu?

Ano Ne

12. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

Ano Ne

13. Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

Ano Ne

14. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

Ano Ne

15. Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?

Ano Ne

16. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak?

Učitel – rodič – kamarád – někdo jiný, kdo

Jak?.....

17. Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují?

Ano Ne

DĚKUJI TI ZA VYPLNĚNÍ!

Příloha č. 2

Linky důvěry v Libereckém kraji

Liberec

Linka důvěry: 485 106 464 NONSTOP

Česká Lípa

Linka důvěry: 487 853 210

Škola ZŠ MotavkovaDatum 27.6.2005Třída 5.APohlaví /chlapec, děvče

Tento dotazník je anonymní - nepodepisuj se. Získané údaje budou vyhodnoceny a zkoumány v souvislosti se závažným, epidemicky narůstajícím negativním jevem. Prosím o pravdivé odpovědi, díky kterým budu moci co nejpresněji vyhodnotit závažnost šikany na školách.

Pozorně si přečti definici šikany: Šikanou rozumíme záměrné ubližování jedinci, který nedokáže zakrýt svůj strach. Děje se to nejčastěji opakovaně a v přesile. Cílem agresorů je ponížit, zesměšnit, zastrašit, ohrožit.

Zahrnuje nejen fyzické útoky (bez reálné příčiny), ale také vydírání, poškozování věcí a vynucování ponižujícího či trestného chování. Mezi dívkami obvykle převládá šikana psychická, zahrnující slovní urážky, nadávky, pomluvy, ponižování, vyhrožování, intrikování.

Existuje také šikana nepřímá v podobě ignorování obětí, nápadného přehlížení a vyčlenění z kolektivu.

Zakroužkuj pravdivé odpovědi.

1. Jsi rád(a) v této třídě?

☒ Ano ☐ Ne

2. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

☒ Ano ☐ Ne

3. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

☐ Ano ☒ Ne

4. Ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

☐ Ano ☒ Ne

5. Ubližuje ti někdo ze školy?

☒ Ano ☐ Ne

6. Jak ti ubližují? (zakroužkuj, co se ti stalo)

Posměch — pomluvy — ponižování — nařávky — fackování — kopání
— rány pěstí — bití — vyčlenění z kolektivu

7. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno:

Téměř každý den

Téměř každý týden

Asi jednou do měsíce

8. Kde se to děje?

Ve třídě - na chodbě - v šatně - na WC - v jídelně - družině

- v tělocvičně - na hřišti - cestou do školy nebo ze školy

9. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?

Dívka

Chlapec

10. Kolik je těch, kteří ti ubližují?

Chlapců 4

Dívek

☐

11. Řekl(a) jsi o tom někomu?

Ano

Ne

12. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

Ano

Ne

13. Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

Ano

Ne

14. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

Ano

Ne

15. Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?

Ano

Ne

16. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak?

Učitel - rodič - kamarád - někdo jiný, kdo

Jak? Domluví mi

17. Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují?

Ano

Ne

DĚKUJI TI ZA VYPLNĚNÍ!